

MARGINALITA / PERIFERIE

Geografie venkova, periferií a pohraničí

POJEM

- „Periphereaia“, pův. oběh, okruh, později „něco na okraji“
- Rozlišení ekonomického a také sociálního prostoru na jádro a periferii
- V mikro-, mezo-, makroprostoru/měřítku
- Marginalita (okrajovost), marginální – umístění nebo pozice na okraji (DRÁPELA 2011)
- Nejednotný výklad, „marginalita je relativní koncept nastavený normativním kontextem“ (LEIMGRUBER 2004)
- Komplexní geografická (územní, „objektivní“) marginalita – složky: ekonomická, sociálně kulturní, politická, environmentální
- „subjektivní“ – jak lidé tento objektivní stav vnímají, „marginalita je stav duše“ (ANDREOLI et al. 1989)
- Jeden resp. několik typů periferních oblastí (znevýhodnění, deprivace / LANG et al. 2015)

PŘÍSTUPY

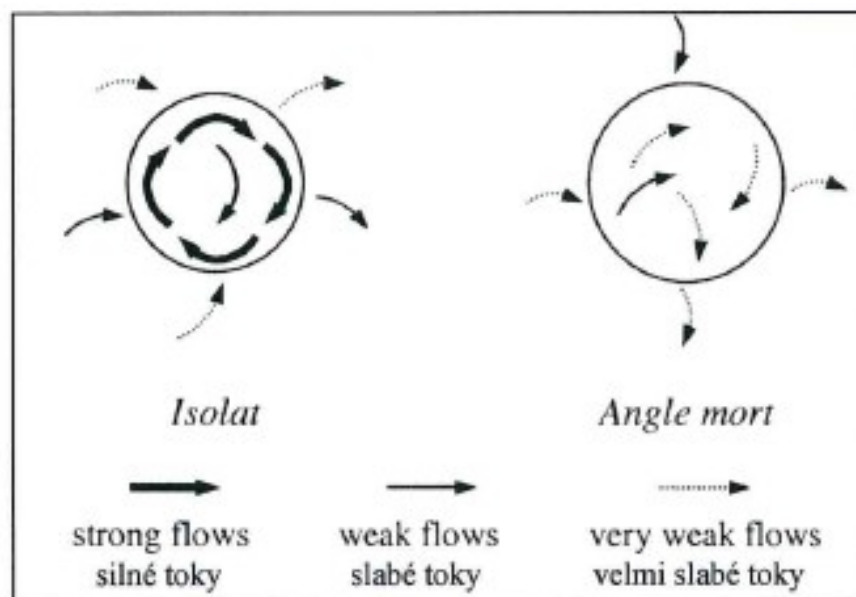
- geometrický (vazba na lokalizační teorie, HURBÁNEK 2005), demografický (depopulační vývoj, ANDRLE 1995), fyzickogeografický (omezení socioekonomických aktivit, SPIŠIAK 2000)
- geometrický, ekologický, ekonomický, sociální (zahrnuje přístupy politické, kulturní, bezpečnostní a percepční, LEIMGRUBER 1994 → 2004)
- Marginalita je bod, kdy/kde se zisk mění ve ztrátu (von THÜNEN 1826)
- Teorie centrálních míst (CHRISTALLER 1933), dojížděkové regiony, hexagonální síť
- Model jádro-periferie (PREBISCH 1959), ekonomický kontrast mezi industrializovanými a nerozvinutými zeměmi
- Jádrové oblasti disponují inovačním potenciálem (FRIEDMANN 1966), periferie závislá na jádru (decision-maker, moc), absence marginálních oblastí?
- Reverzibilita (REYNAUD 1981), protiklad/extrémy vs. kontinuum, proměna v čase
- 3 specifické typy regionů: propojené území, izolované území, „ztracený kout“

Tab. 1. Typy center (C) a periferií (P)

Centrum	Periferie	Toky osob a kapitálu	Toky surovin
Dominantní	Ovládaná	P→C	P→C
Hypertrofické	Opuštěná	P→C	-
Dominantní	Integrovaná a vykořisťovaná	C→P	P→C
Hypertrofické	Integrovaná a anektovaná	C→P	-

Zdroj: Reynaud, 1981, upravil Leimgruber, 1994.

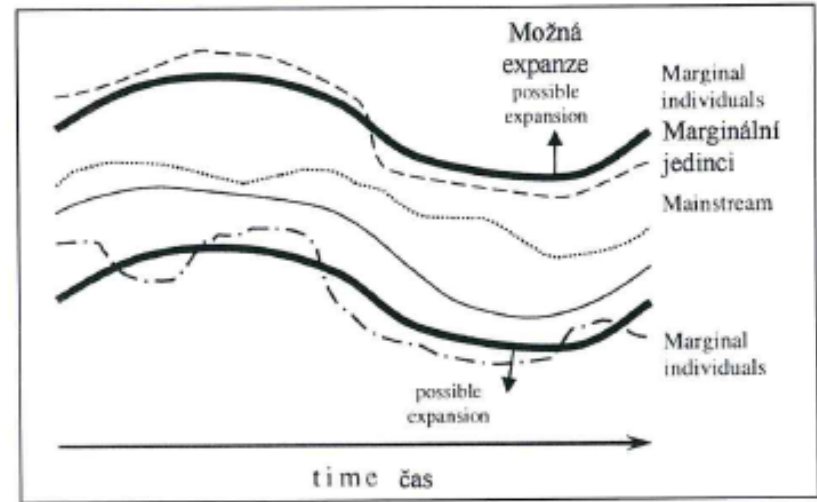
Obr. 2. Isolat a angle mort – typy marginálních regionů dle Reynauda (1981)

Zdroj: Reynaud, 1981, upravil Leimgruber, 2004

- **Systemové aspekty:** determinace politickými hranicemi (nebezpečné zóny, rizikové oblasti, vojenská funkce)
- **Procesní aspekty** (MEHRETU et al. 2002): doprovodná marginalita (contingent, projev ekonomiky volného trhu), systémová (systemic, nerovnost založená na politické a ekonomické síle), souběžná (collateral, na základě sousedství), vynucená (leveraged, tlak na zisk → „nová chudoba“)

TEORIE MAINSTREAMU (GIDDENS 1984)

Obr. 1. Mainstream a marginalita

Zdroj: Giddens, 1984, převzato z Leimgruber, 2004

- vč. marginálních jedinců, tedy i regionů, projevem „behaviorální oscilace společnosti“
- nejedná se o marginální oblasti resp. „problémové“ regiony, ale o specifický/aktuální výsledek současného uspořádání (světa)
- „marginální“ \neq „zaostalý“ \rightarrow politika nutného rozvoje: marginální lidé (oblasti) musí být vyzdviženi ze své zaostalosti a „rozvíjeni“ k „civilizovanému standardu“

MARGINÁLNÍ = PERIFERNÍ?

- Marginální území – nedostatečně integrované do (v daném místě a čase) dominujících struktur, procesů a systémů (SCHMIDT 1998); širší pojem, nejen efekt izolace, ale též nedostatek inovativního potenciálu (LEIMGRUBER 1994); „oddělena od okolního světa a žijí vlastním životem“ (REYNAUD 1981)
- Kritéria pro vymezení marginálních regionů:
 - **významně nižší** příjmy na 1 obyvatele, nižší vybavenost infrastrukturou, kulturní izolace, nelehké přírodní podmínky
 - na okraji systému, relativní koncept, komplexní jev, spojení s percepcí (negativní asociace)
 - (vs. role marginálního duševna, HORTON 1969, A. Einstein, ...?)
- Periferní území – nejsou v tak krizové/beznadějně situaci, jsou integrovány (ANDREOLI 1992)

PERIFERIE (SCHMIDT 1998, HAVLÍČEK, CHROMÝ 2001)

- „specifická území s poruchou funkčně-prostorových vztahů, která jsou výsledkem nerovnoměrného působení vzájemně se podmiňujících sociálních, ekonomických, politických, kulturních i fyzickogeografických faktorů; území nedostatečné integrace do (v daném místě a čase dominujících) struktur, procesů a systémů“;
- podřízenost autoritě centra

Typy perifernosti (2-3) (KOUTSKÝ 2005)

- polohová – nevýhodné postavení v integrální prostorové organizaci, vnější a/vs. vnitřní
- významová – nedostatečná participace na politických, ekonomických a společenských procesech, příjemce impulzů rozvoje
- ekologická – území přeměněné vlivem lidské činnosti (kulturní krajina)

Rámcové oblasti

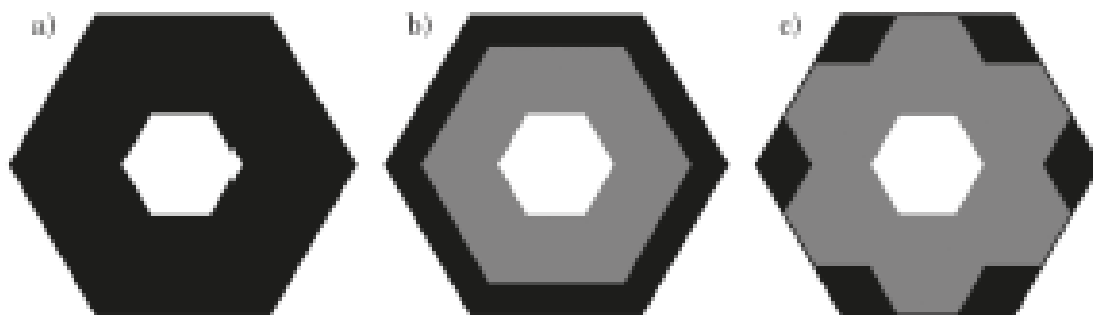
- periferie = oblasti rámcové (KORČÁK 1938), na rozdíl od oblastí kmenových

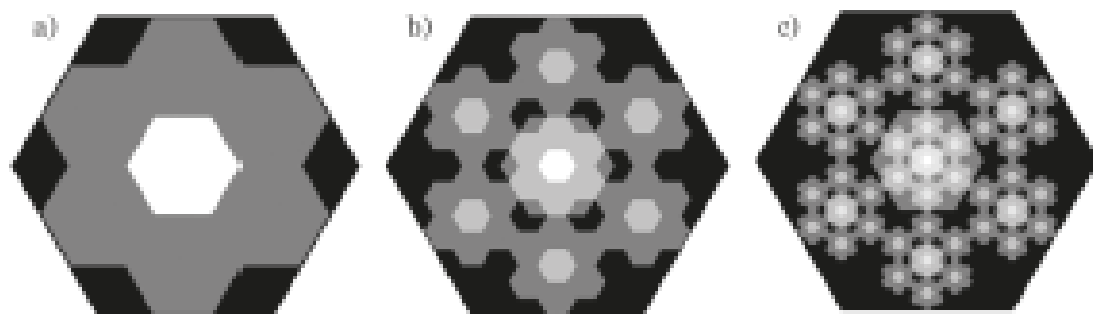
- Odlišnost z hlediska míry aktivity obyvatel a potenciálu pro endogenní rozvoj
- „klasická“ periferie“: hospodářsky zaostalá území charakteristická nízkou hustotou zalidnění, převažujícím venkovským osídlením a vysokou zaměstnaností v primárních odvětvích (MARADA, CHROMÝ 2000)
- ve smyslu geometrickém, tj. pro území na okraji, pro oblasti vzdálené od středu
- exponovanost – agregátní vyjádření polohy a částečně i významového postavení v sociálně geografickém systému (HAMPL, GARDOVSKÝ, KÜHNL 1987), mj. zavedení ukazatele komplexní funkční velikost (KfV – více?)
- marginální území – neexponované, neatraktivní poloha, nízká intenzita osídlení **MAPA?**
- „vnitřní periferie“ (MUSIL 1989), území vyžadující zvláštní ekonomickou a sociální péči, 9 ukazatelů, na bázi generelových jednotek

PROSTOROVÉ ROZLOŽENÍ CENTRUM – (SEMIPERIFERIE) – PERIFERIE NA MAKRO-, MEZO- A MIKROREGIONÁLNÍ ÚROVNI

Obr. 9 – Generalizované priestorové rozloženie centrum – periféria, resp. centrum – semi-periféria – periféria na makroregionálnej úrovni (teoretický model). Vysvetlenie viz text.

Obr. 10 – Priestorové rozloženie centrum – semi-periféria – periféria na makroregionálnej, mezoregionálnej a mikroregionálnej úrovni (teoretický model). Vysvetlenie viz text.

POLARIZACE, RESTRUKTURALIZACE A DEPRIVACE

○ Polarizační teorie

- Nárůst nerovnováhy mezi jádrovými oblastmi a periferním územím, teorie kumulativních příčin – dostředivé působení do center (MYRDAL 1957), odsávání zdrojů z periferií (FRIEDMANN 1973)
- Špatná dostupnost do metropolitních oblastí (GLØERSEN et al. 2012)

○ Teorie venkovské restrukturalizace

- Střetávání různých sociálních aktérů, měnící se mocenské poměry (HOGGART, PANIAGUA et al. 2001), důsledky/vliv globalizace, postindustrializace, ústup zemědělství →
- klasifikace podle míry ekonomické závislosti zvnějšku (MARSDEN et al. 1993), alternativní ekonomické aktivity? (HRUŠKA 2013)

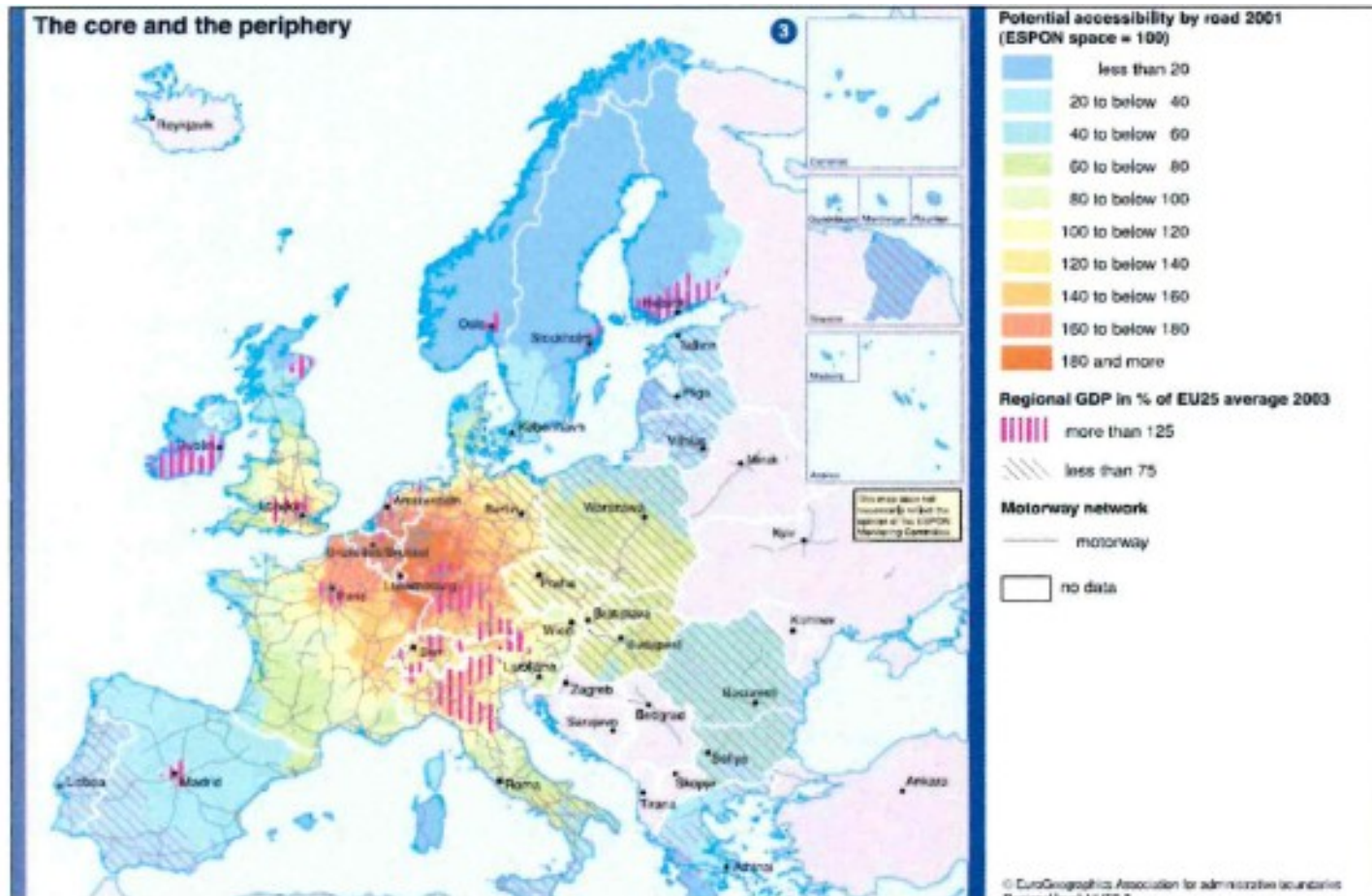

○ Teorie deprivace

- Lokality s vysokou koncentrací sociálního znevýhodnění, resp. vyloučení (KÜHN 2015)
- Indikátory:
 - podíl domácností vlastnících automobil, kvalita bydlení, nezaměstnanost, účast dětí na vzdělávacím systému (MARTIN et al. 2000)
 - přístup k zaměstnání, kvalita zaměstnání, nízký příjem, dostupnost bydlení, kvalita bydlení, přístup ke službám apod. (MIDGLEY, HODGE, MONK 2003)
- Slabé vazby mezi jednotlivými teoriemi
- Vývoj periferií: vznik, přetrvávání, zánik
- Selektivní recentralizace střediskových funkcí – „regional shrinkage“ (ŠIMON, MIKEŠOVÁ 2014)

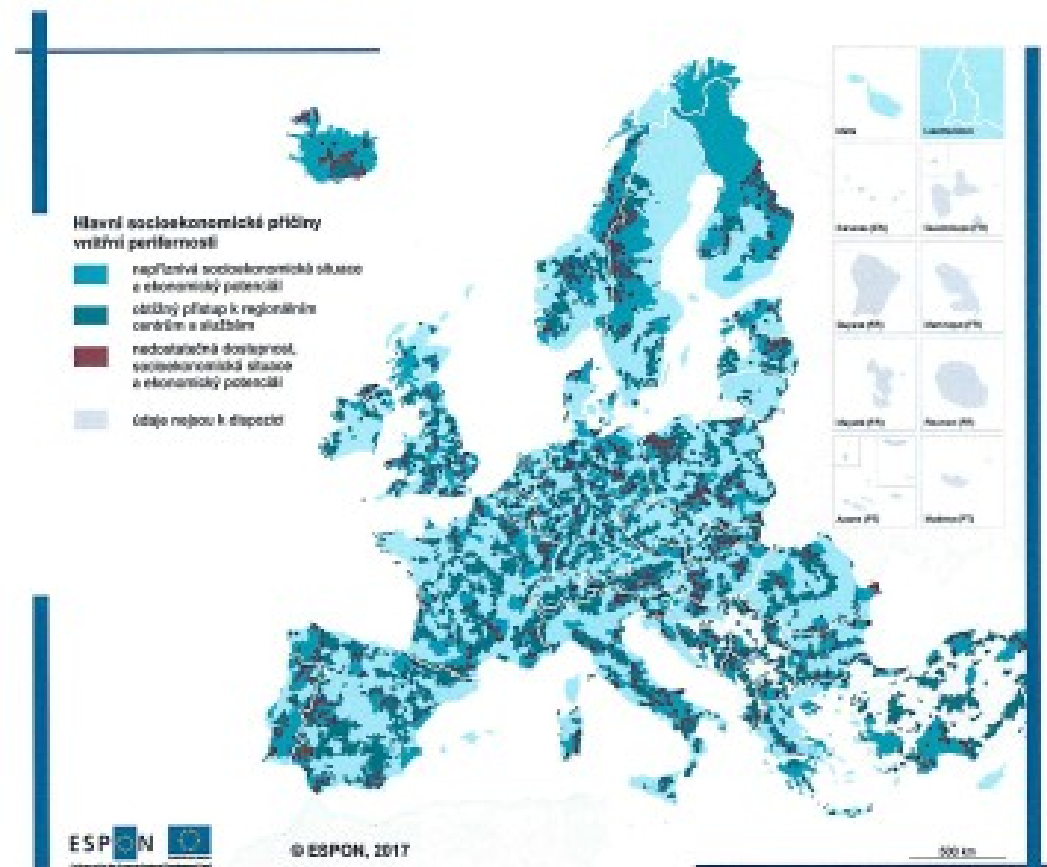

JÁDRO A PERIFERIE NA ZÁKLADĚ POTENCIÁLNÍ AKCESIBILITY A REGIONÁLNÍHO HDP (ESPON 2006)

HLAVNÍ PŘÍČINY VNITŘNÍ PERIFERNOSTI (ESPON 2018)

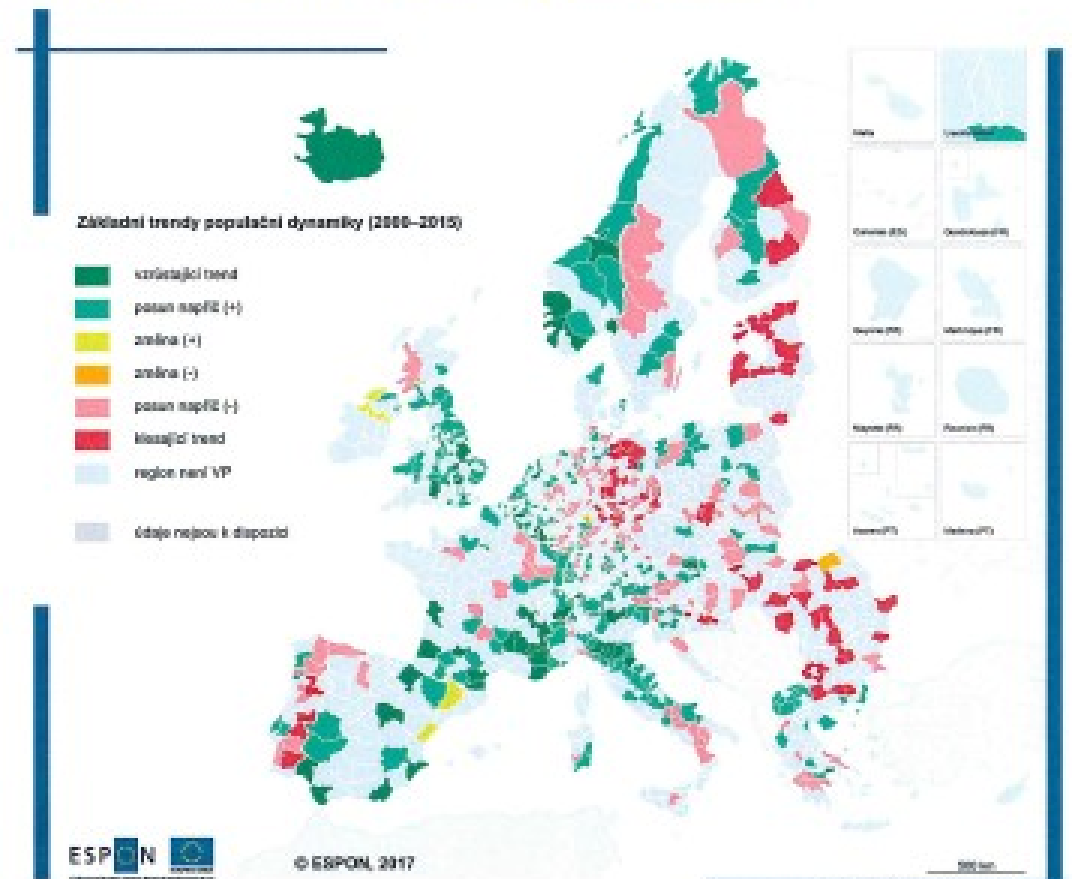
Mapa 1
Hlavní příčiny vnitřní perifernosti

SMĚR POPULAČNÍ DYNAMIKY VNITŘNÍCH PERIFERIÍ

Mapa 2

Směr vývoje vnitřních periferií co do populační dynamiky (2000–2015)

Legenda
 Vrstvový trend: výrazně vzrůstající populační dynamika
 Posun napřív (+): malý až průměrný nárůst populační dynamiky
 Změna (-): celková změna populační dynamiky se změnou trendu (regrese/rozdílení, vyčlenění/útlak)
 Změna (-): celková změna populační dynamiky se změnou trendu (regrese/útlak, pokračování/regrese)
 Posun napřív (-): malý až průměrný útlak populační dynamiky
 Klesající trend: výrazně pokles populační dynamiky

Regional level: NUTS 3 (zeměpisná úroveň)
 Source: ESPON PROFILES, 2017
 © ESPON, 2017
 © IMAI NUTS for administrative boundaries

VÝZKUM PERIFERIÍ V ČESKU

- 90. léta – absence snahy vymezit deprivované a marginalizované oblasti v CZ
- Systematický výzkum v Česku až koncem 90. let 20. století (BRABEC 2002), důvodem časového „zpoždění“ předlistopadové politické zřízení a následná transformace

Praha a/vs. Brno

- „Albertovská škola“, výzkum transformačních procesů a regionálního vývoje (HAMPL et al. 1996,...)
- „Slupská škola“ HAVLÍČEK, CHROMÝ, JANČÁK, MARADA, polarizace prostoru, identifikace problémových oblastí
- Identifikace a analýza periferních a marginálních oblastí, zejm. v mikroregionálním a lokálním měřítku (VAISHAR, ZAPLETALOVÁ 1998,...)
- Vývojové hledisko, diferenciací marginálních oblastí 1991-2003 (DRÁPELA 2005)
- Součást výzkumu pohraničí – „geogrant pohraničí“ (JEŘÁBEK, DOKOUPIL, HAVLÍČEK et al. 2004)

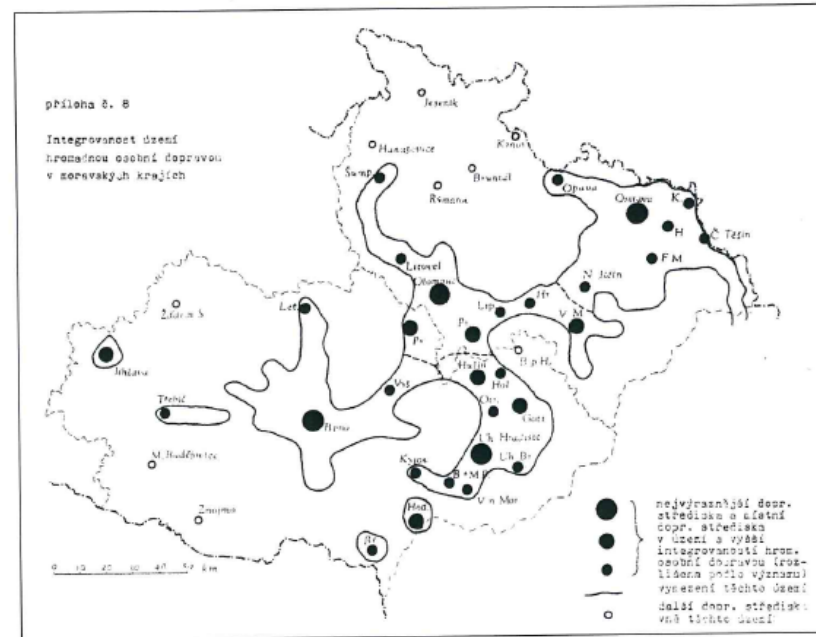

- Snižující se hustota zalidnění, občanská vybavenost a infrastruktura, nabídka pracovních příležitostí (MUSIL, MÜLLER 2008)
 - *Území, kde „žijí lidé, kteří jsou vyřazení z hlavního proudu vývoje společnosti – jsou na jeho okraji“*
- Hledání prostorových shluků s příznivými a nepříznivými hodnotami indikátorů (NOVÁK, NETRDOVÁ 2011), bodovací metoda, periferie krajských center
- Vylidňování, stárnutí obyvatelstva a snižující se ekonomická, sociální a kulturní aktivita (OUŘEDNÍČEK, ŠPAČKOVÁ, FERTROVÁ 2011)
- Metodologické otázky: výběr relevantních ukazatelů, polarizace prostoru (vývoj v čase), volba regionální úrovně (nomotetické a/vs. idiografické přístupy), metody „objektivní (využití kvantitativních metod) a „subjektivní“ (vnímání/postoje pozitivní, negativní, indiferentní)
- Lze nepříznivé hodnoty v určité oblasti kompenzovat příznivými hodnotami v oblasti jiné?
- Povaha sociálního znevýhodnění ve městě a na venkově se liší!
- Koncept znevýhodnění vícerozměrný, resp. různé dimenze perifernosti (BERNARD, ŠIMON 2017)

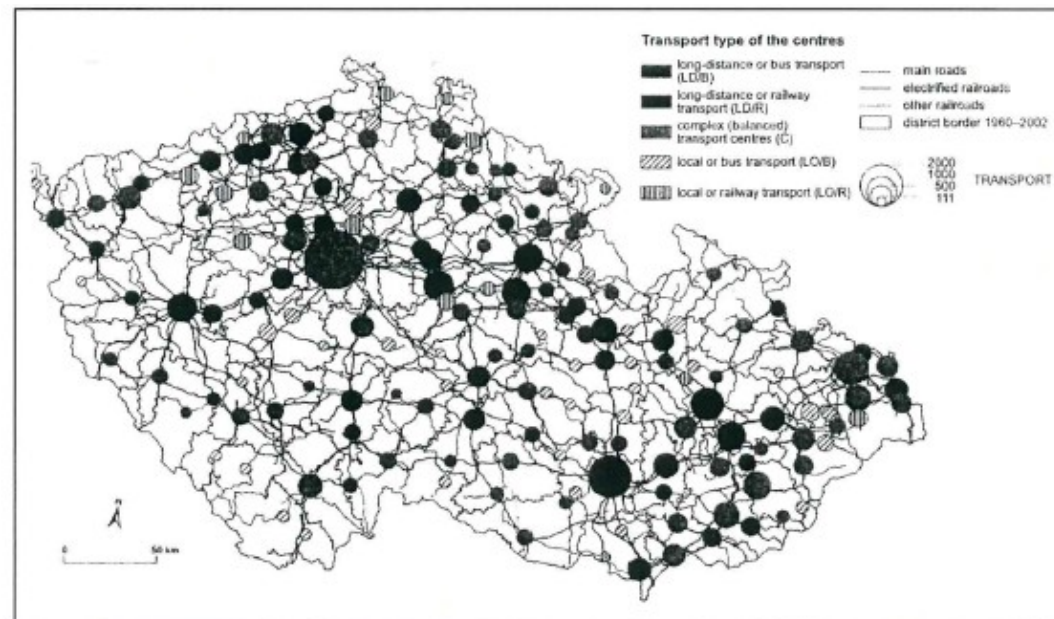

- Integrovanost území hromadnou osobní dopravou (ŘEHÁK 1979), „marginalita“ vedlejším produktem

- Typologie osídlení podle obsluhy hromadnou dopravou (MARADA 2003), centra pouze lokálního významu s nízkým počtem spojů, příp. centra s velmi malým počtem spojů, byť dálkových / dopravní marginalita ovlivněna reliéfem a hustotou zalidnění

Obr. 16. Integrovanost území hromadnou osobní dopravou v moravských krajích
Pramen: Řehák, 1979

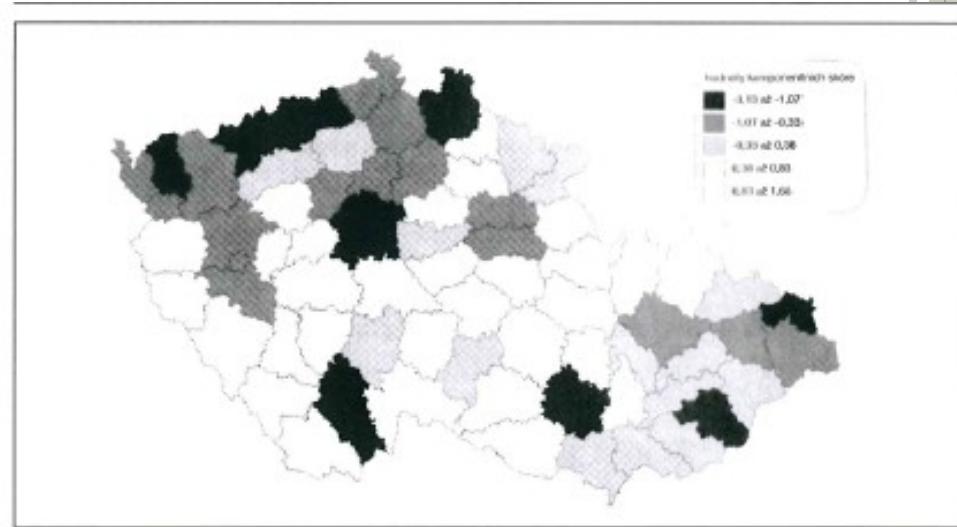

Obr. 17. Typologie center České republiky podle počtu spojů a lokálního nebo regionálního významu hromadné dopravy

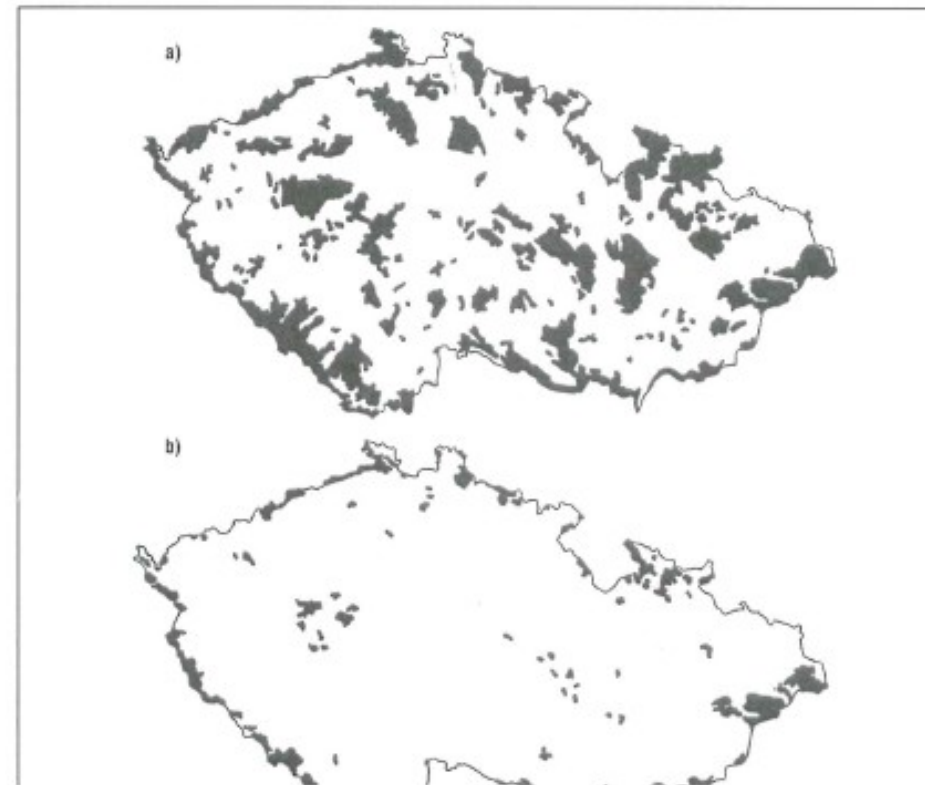
Pramen: Marada, 2003

VYMEZENÍ PROSTŘEDNICTVÍM KVANTITATIVNÍCH METOD

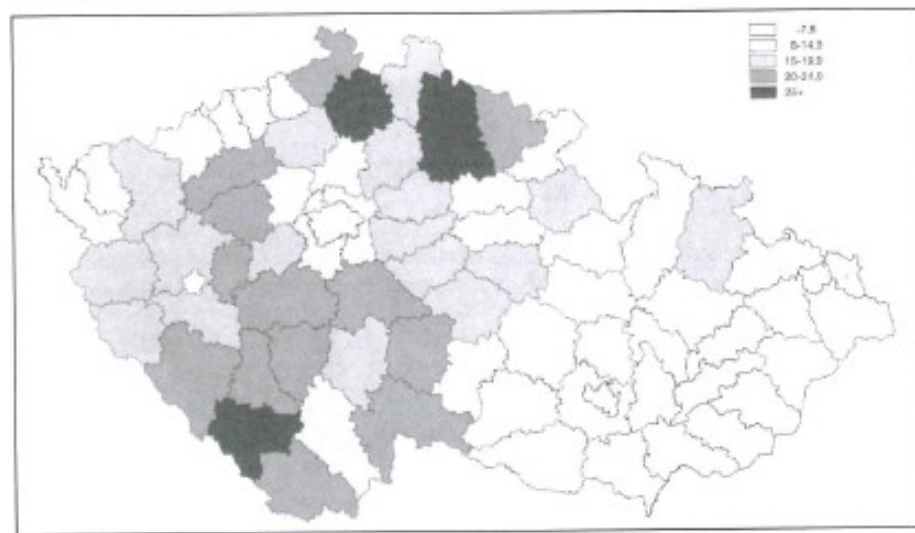
- Klasické – komponentní analýza (6 ukazatelů, MARADA 2001), nejvíce – pomezí Čech a Moravy
- Alternativní – pokrytí území signálem mobilního operátora (HAVLÍČEK, CHROMÝ 2001), difúze z centrálních, finančně atraktivních oblastí

Obr. 19. Perifernost jako výsledek komponentní analýzy
Pramen: Marada, 2001

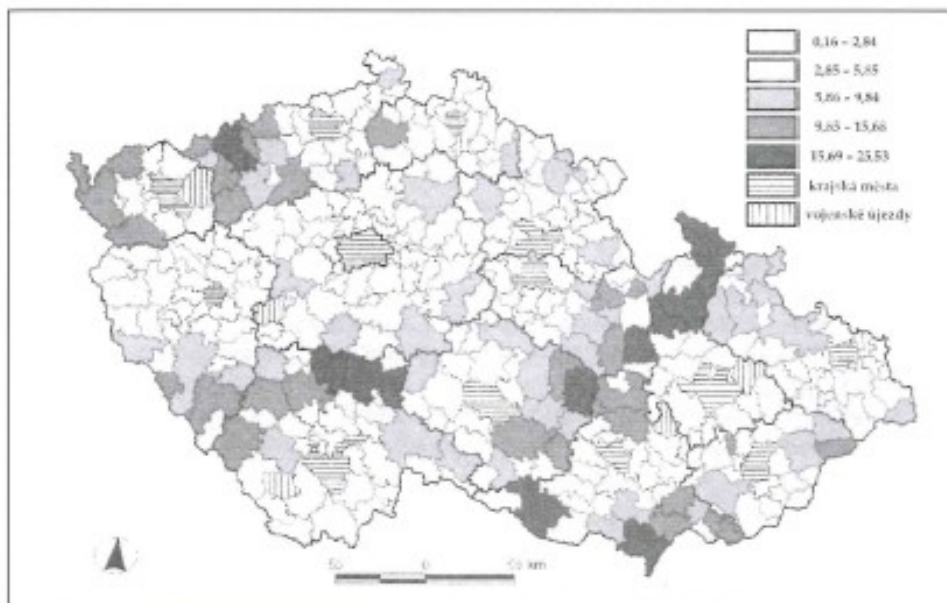

- Podíl objektů druhého bydlení (FIALOVÁ 2001)
- Dopravní dostupnost (časová dostupnost a frekvence spojů veřejné dopravy, mezoúroveň) a exponovanost (7 ukazatelů – vnitřní periferie) (ČERMÁK 2005)

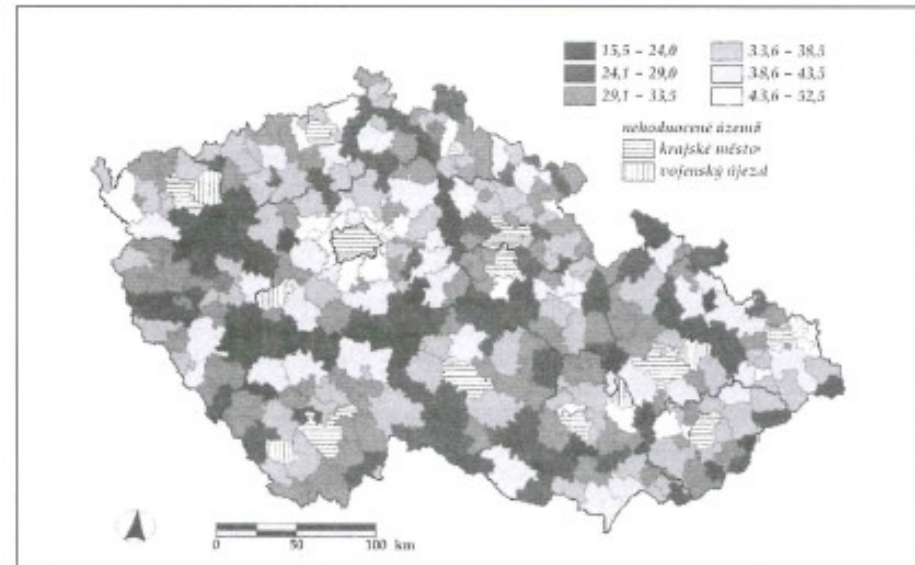
Obr. 21. Vymezení periferie na základě poměru objektů druhého bydlení k objektům sloužícím trvalému bydlení

Pramen: Fialová, 2001

Obr. 1 – Dostupnost

Zdroj: www.idos.cz, www.routeplanner.cz, vlastní výpočty

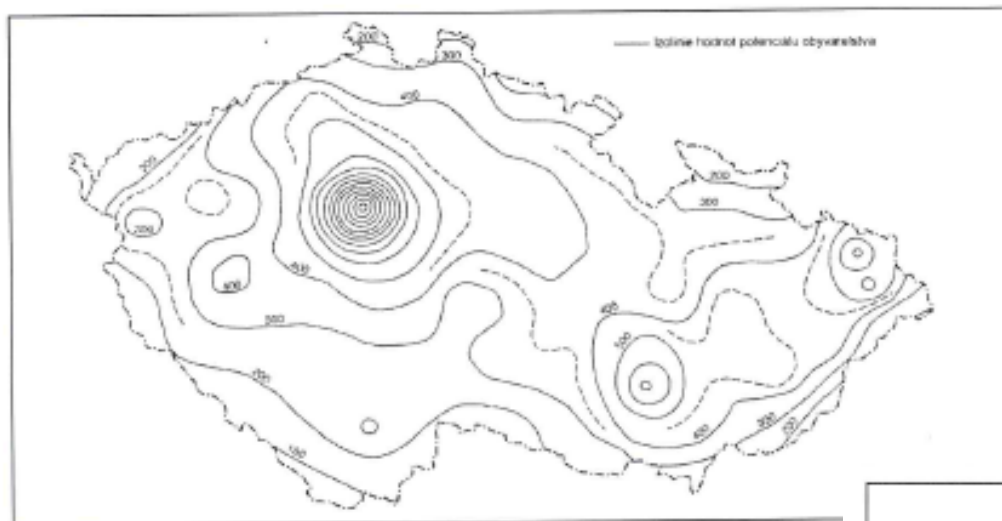

Obr. 2 – Exponovanost

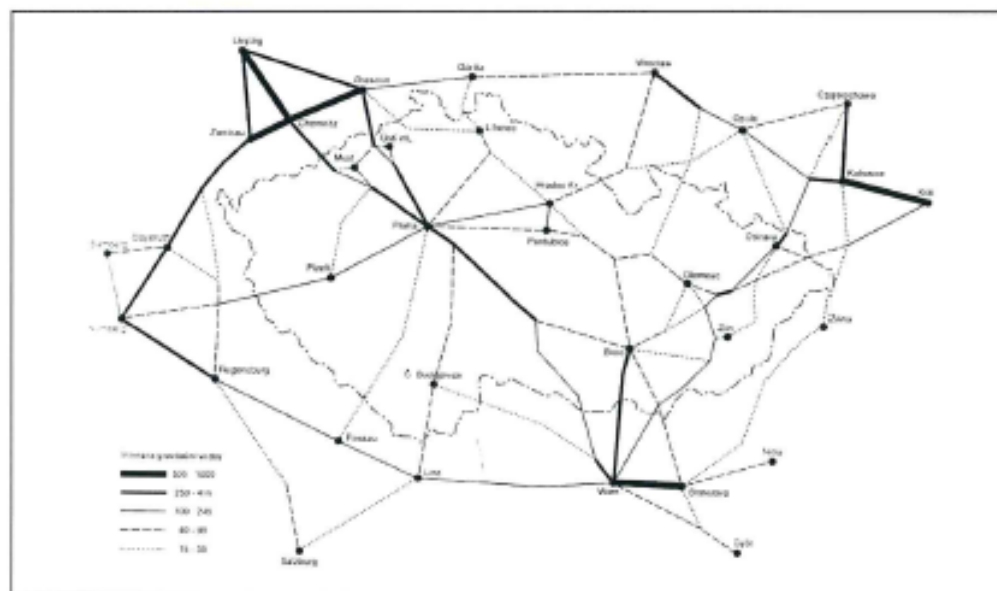
Zdroj: SLDB 2001, www.iri.cz, vlastní výpočty

Obr. 25. Dopravní dostupnost a exponovanost regionů obcí s pověřeným obecním úřadem

- (ŘEHÁK 2004) potenciál obyvatelstva, Reillyho model, gravitační model

Obr. 26. Potenciál obyvatelstva České republiky
Pramen: Řehák, 2004

Obr. 28. Gravitační model prostorových interakcí mezi hlavními centry v České republice a jejím bezprostředním okolí
Pramen: Řehák, 2004

Figure 1 : L'INEGALE RÉPARTITION DES ENTREPRISES TRÈS ATTRACTIVES.

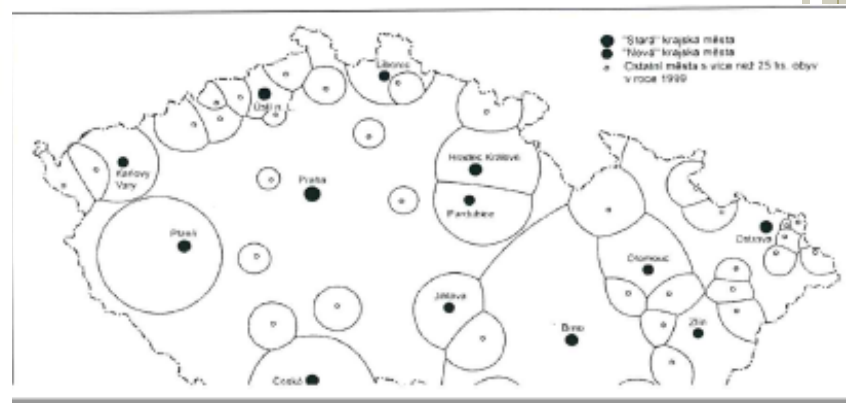
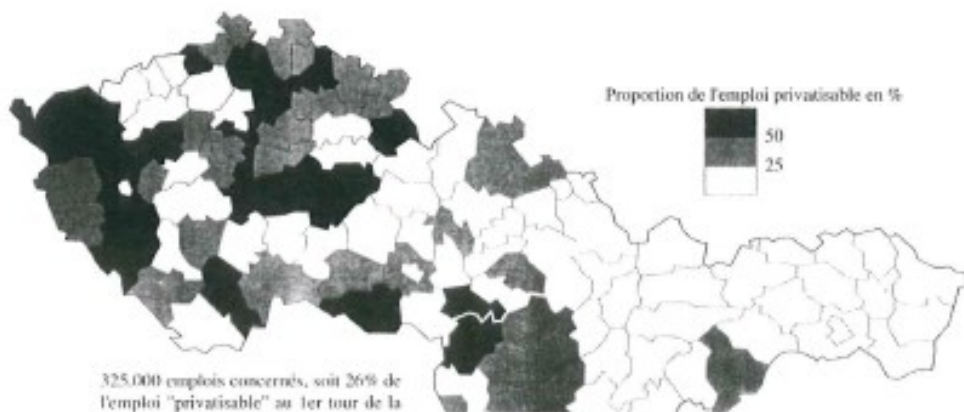
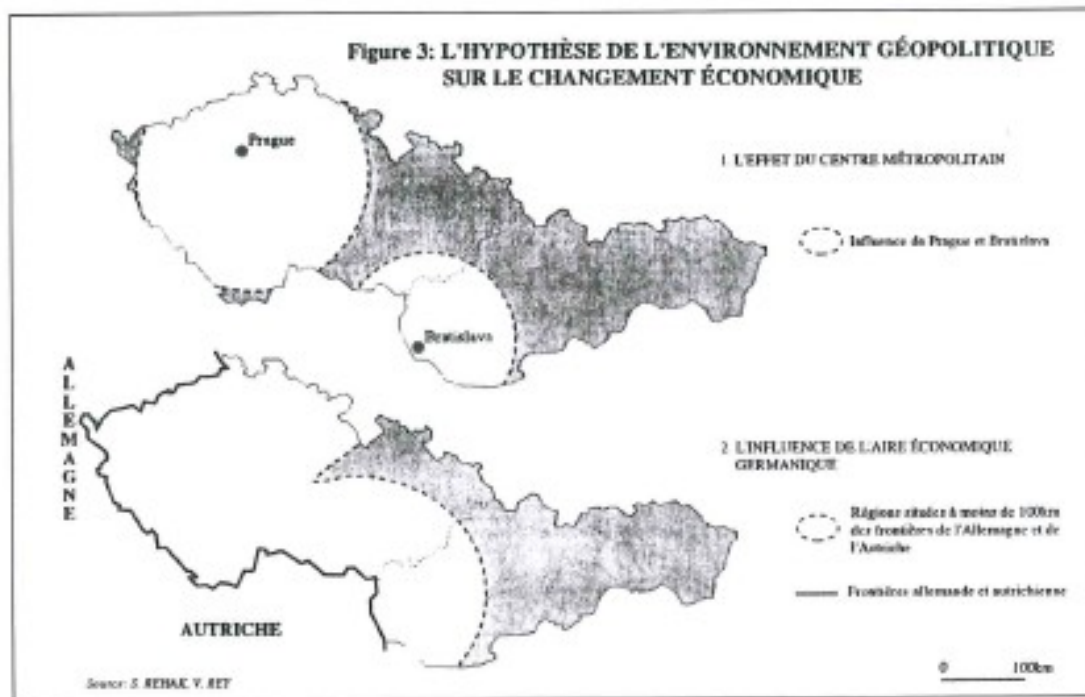

Figure 3: L'HYPOTHÈSE DE L'ENVIRONNEMENT GÉOPOLITIQUE SUR LE CHANGEMENT ÉCONOMIQUE

Obr. 24. Hypotézy vysvětlující preference obyvatel Československa při velké kuponové privatizaci: hypotéza metropolitního efektu a hypotéza blízkosti vyspělé země

Pramen: Řehák, Rej, 1994

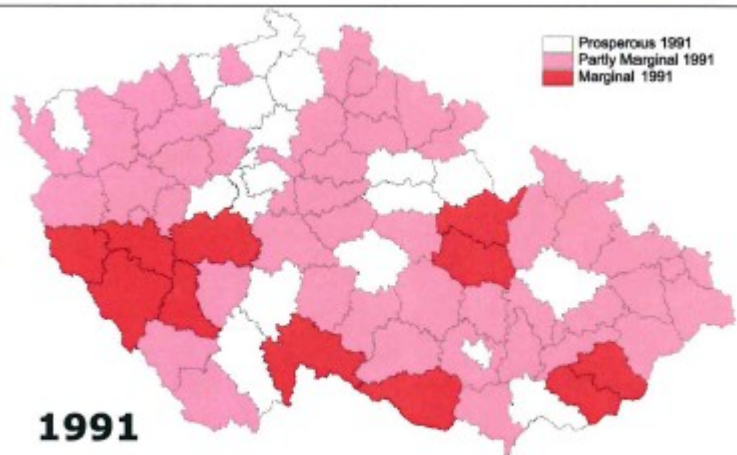

Obr. 30. Ekonomicko-geografické typologie českého pohraničí
 Pramen: Dokoupil, 2004, podle Hampf, 2000

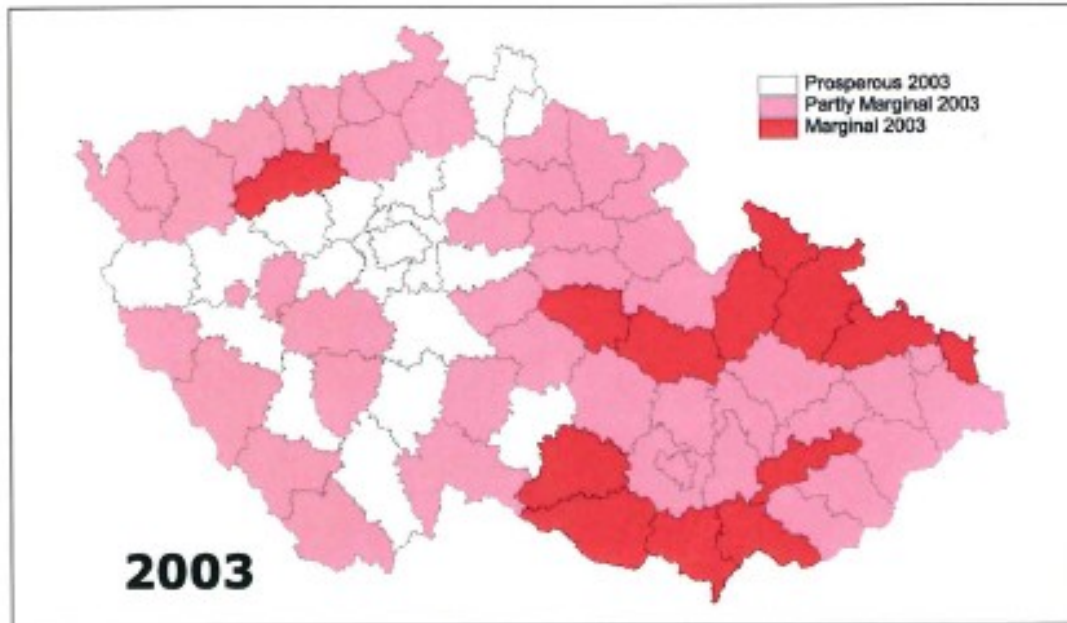

Obr. 31. Komplexně geografická typologie českého pohraničí
 Pramen: Dokoupil, 2004, podle Hampf, 2000

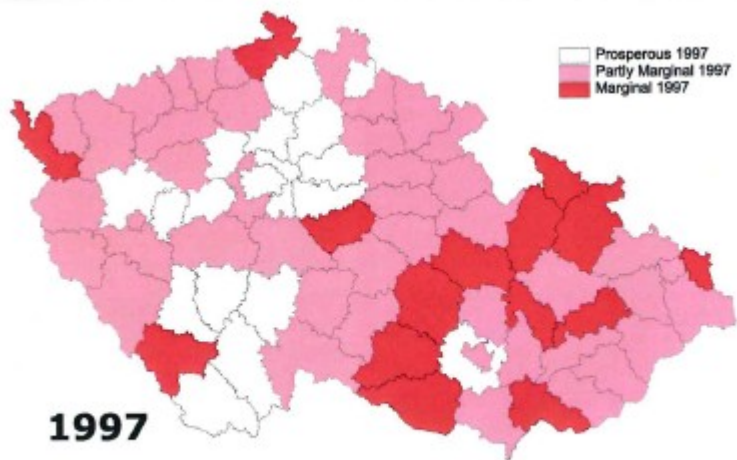

Obr. 32. Centrální, částečně marginální a marginální oblasti České republiky v roce 1991
 Pramen: Drápela a Herber, 2005

Obr. 34. Centrální, částečně marginální a marginální oblasti České republiky v roce 2003
 Pramen: Drápela a Herber, 2005

Obr. 33. Centrální, částečně marginální a marginální oblasti České republiky v roce 1997
 Pramen: Drápela a Herber, 2005

VÝVOJ MARGINALITY ČESKA 1991-2003 (DRÁPELA 2005, 2011, + HERBER 2005)

- Hlavní disparity na mezoúrovni, odklon od nivelizace, stabilní v čase

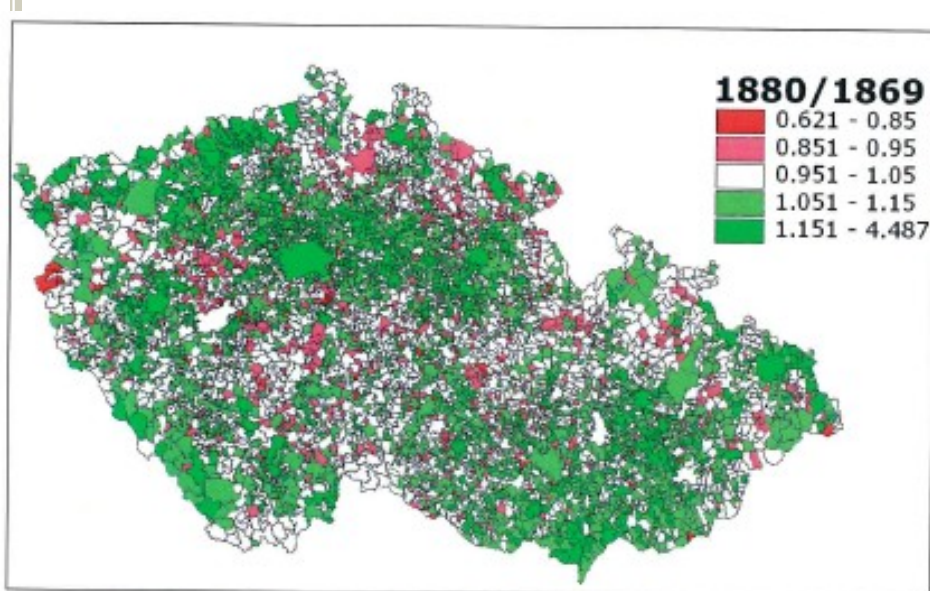
Klíčové faktory marginality či prosperity (DRÁPELA 2011)

- geografické faktory: reliéf, vodní toky, úrodnost půdy, klimatické podmínky, přírodní kapitál (bohatství), lokalizace hlavních populačních center, lokalizace hlavních ekonomických aktivit, lokalizace hlavních komunikací;
- historické faktory: založení sídla v kontextu kolonizace území, populační velikost – životaschopné komunity s min. 200 obyvateli;
- vlastnické faktory: lokalizace sídel vlastníků;
- ekonomické faktory: zásadní, historicky uměle budovaná středisková struktura;
- externality: jednorázové zásahy typy katastrof;
- estetické a environmentální faktory: atraktivita sídla z hlediska bydlení;
- dostupnost veřejnou dopravou;
- občanská vybavenost.

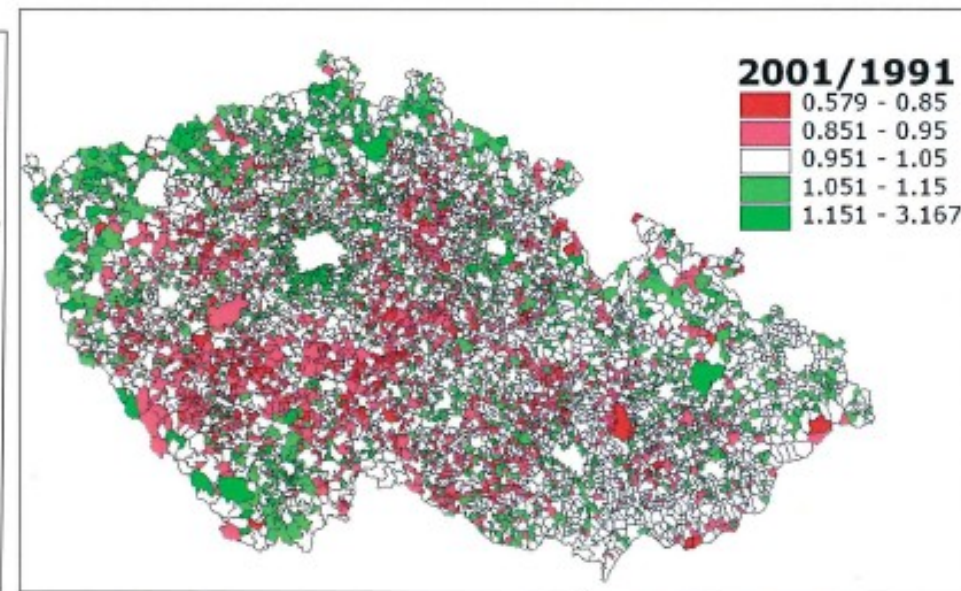

- Vymezení marginálních oblastí – úbytek 5 % mezi sčítáními (1869-2001), 15+ % silně X prosperující
- Paralela 1880/1869 ku 2001/1991
- Dlouhodobý vývoj, etapy, milníky:
 - Identifikace urbanizace resp. suburbanizace,
 - emigrace německy hovořícího obyvatelstva po 1. světové válce a vyhlášení Československa,
 - 1930 zrod „současných“ periferií,
 - odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce,
 - poválečný populační růst s příznivým dopadem na tehdejší periferie,
 - 1961+ oslabování venkova a koncentrace do center, uplatnění střediskové soustavy osídlení,
 - znovuoživení venkovských (příměstských, atraktivních) oblastí,
 - utváření marginálních pásů/prstenců kolem center
- 2010/2001 výrazné zvýšení rozlohy prosperujících oblastí, opětovné oslabení některých horských oblastí, relativní oddálení prstenců kolem hlavních center

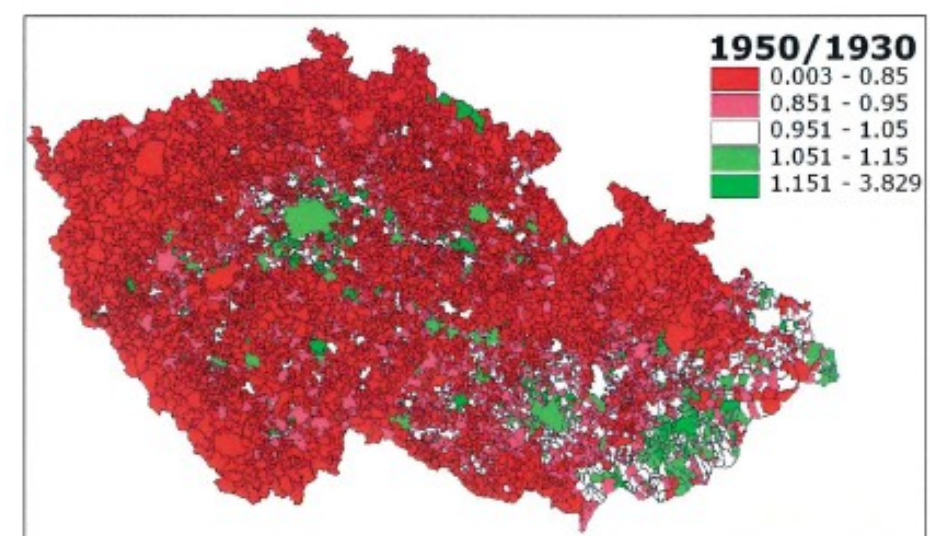

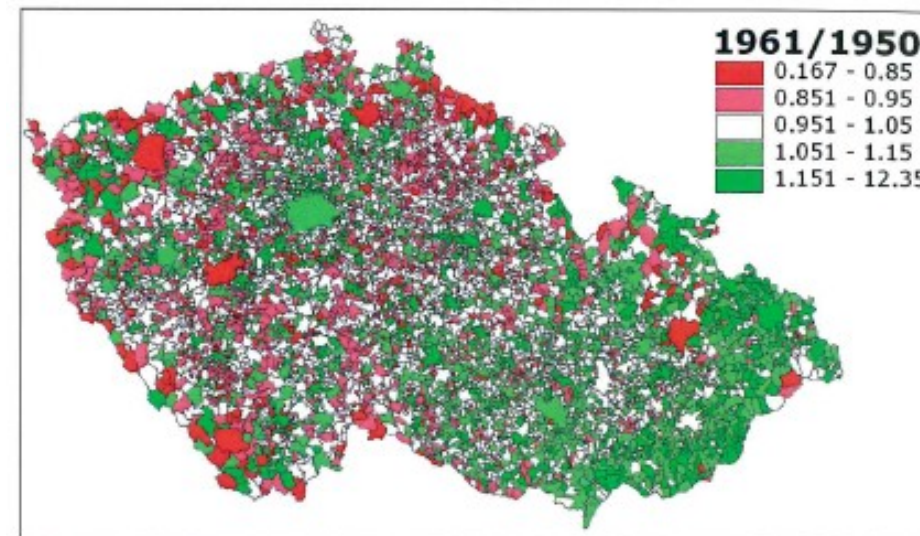
Obr. 75. Vymezení marginálních a prosperujících oblastí České republiky v období 1869–1880
 Pramen: vlastní návrh, data Český statistický úřad

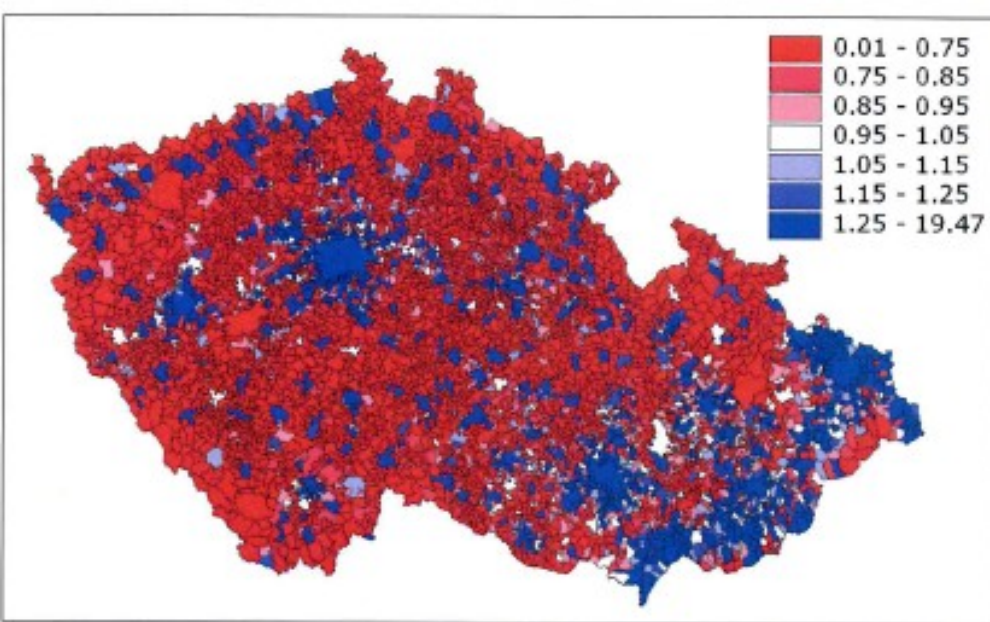
Obr. 74. Vymezení marginálních a prosperujících oblastí České republiky v období 1991–2001
 Pramen: vlastní návrh, data Český statistický úřad

Obr. 81. Vymezení marginálních a prosperujících oblastí České republiky v období 1930–1950
 Pramen: vlastní návrh, data Český statistický úřad

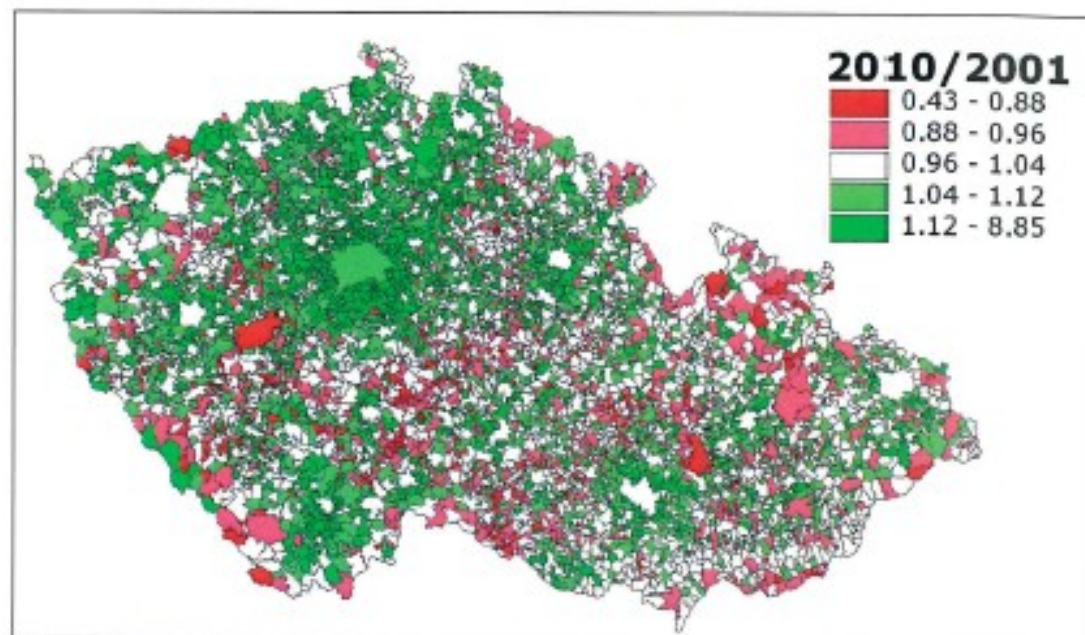

Obr. 83. Vymezení marginálních a prosperujících oblastí České republiky v období 1950–1961.
 Pramen: vlastní návrh, data Český statistický úřad

Obr. 87. Porovnání počtu obyvatel obcí České republiky v letech 1991 a 2001 se stavem v letech 1880 a 1890

Pramen: vlastní návrh, data Český statistický úřad

Obr. 90. Předběžné vymezení marginálních a prosperujících oblastí České republiky v období 2001–2010

Pramen: vlastní návrh, data Český statistický úřad

VNITŘNÍ PERIFERIE V ČR JAKO MECHANISMUS SOCIÁLNÍ EXKLUZE (MUSIL, MÜLLER 2008)

- Sociálně diferenční mechanismy, např. týkající se zaměstnání, sociálních tříd, etnické příslušnosti, rodových rozdílů, struktur komunit a zdraví (PAYNE 2000)
- Působení strukturálních faktorů k vyloučení z „hlavního proudu vývoje společnosti“ (MAREŠ 2006)
 - Demokratický systém / občanská integrace
 - Pracovní trh / ekonomická integrace
 - Sociální stát / sociální integrace
 - Rodina a komunita / interpersonální integrace
- Uvnitř měst (ghetta) a/vs. mimo
- Zájem/studium v sociální geografii, regionální nebo urbánní sociologii – příčiny vzniku rozdílů, jejich (nechtěné) důsledky
- „Znovuobjevení“ místa v sociologii – poloha v prostoru může výrazně určovat kvalitu lidí a jejich životní šance (GIDDENS 1984)
- „Žitý prostor“ / „užívaný prostor“ (FRÉMONT 1976), sociální příp. environmentální důsledky regionalizace
- Řádovost procesů regionalizace (HAMPL 1998)

- Pracovní/předběžné vymezení/uchopení území:
 - Hospodářsky se nerozvíjí,
 - Ztrácí obyvatelstvo, demograficky stárne,
 - S nižší sociálně-ekonomickou úrovní, horší technickou a sociální strukturou,
 - Se starým bytovým fondem,
 - Mají specifické sociální problémy spojené s exkluzí
- Použité jednotky:
 - generelové jednotky 916 → 1424,
 - TERPLAN – 70. léta, slučování obcí?
 - Existence obslužných funkcí
- Indikátory – celkem 17, následně zařazené do 2 kvintilů
- Komparace 1984 / 2004, aktuální situace + vývoj 1970-2004
- Vymezení:
 - širší – 9/17, 494 jednotek (35 %, 10 % obyv., 31 % plochy)
 - užší – 9/17 + pokles podílu obyv. na CZ 1971-1991 i 1991-2004, 258 jednotek (18 % – 5 – 17)

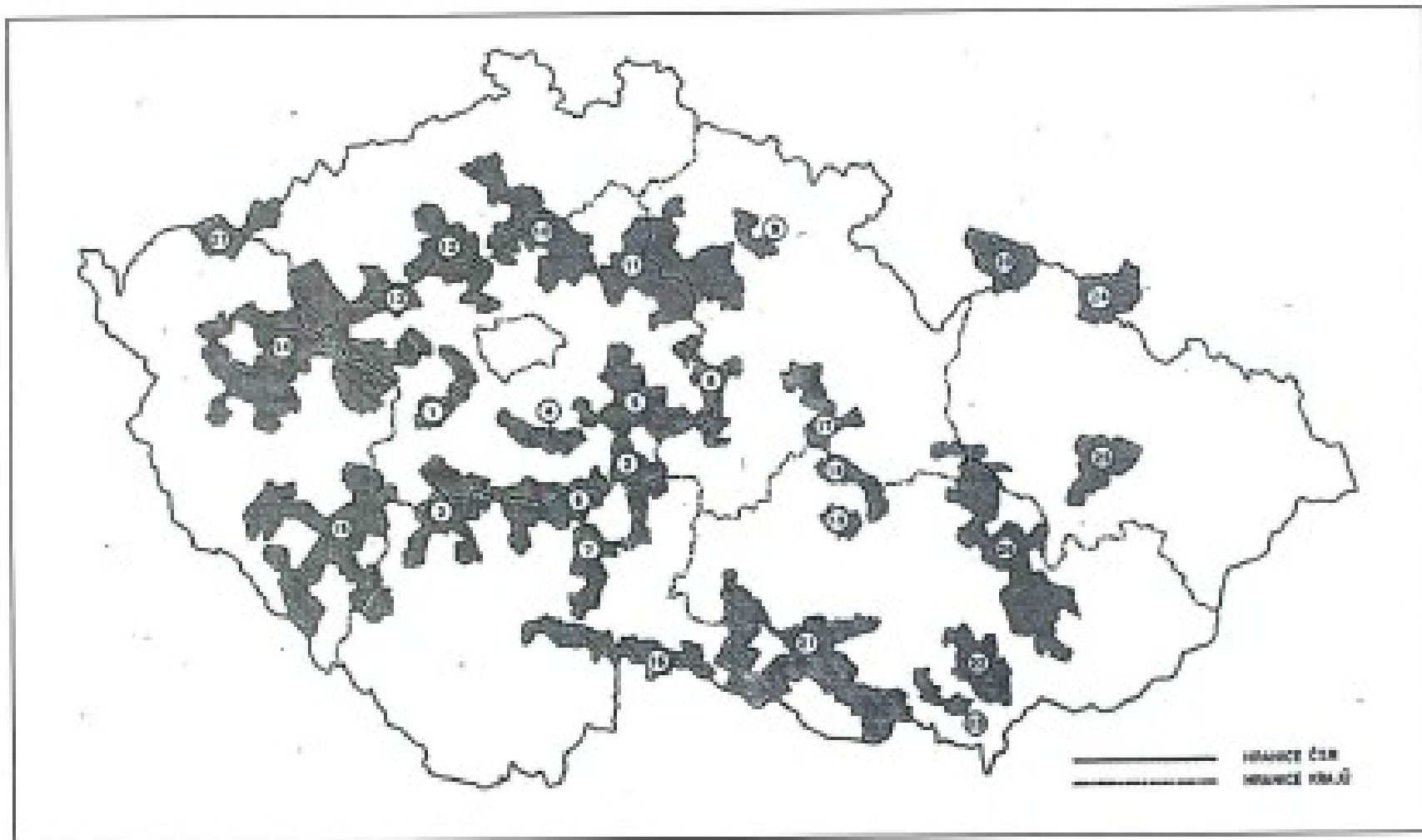

- Trvalost územního rozmístění periferních území?
- 3 typy: 1984 i 2005 X 1984, ne 2005 X 2005, ne 1984

Hlavní zjištění:

1. Větší část periferních oblastí byla jak v 80. letech, tak nyní (2004 pozn.) umístěna podél hranic mezi kraji.
2. Některá původně periferní území přestala být periferní (suburbanizace), přibyla též nová území.
3. Některé shluky periferních obcí vytvářely poměrně rozsáhlá souvislá území a jsou jimi dodnes. (např. bývalá sídla soudních okresů – Klobouky u Brna)
4. Polohová stabilita periferií je výrazná, mj. odraz mezočlenění Čech, Moravy a Slezska.
5. Dvě hierarchické úrovně vnitřních periferií: makroregionální periferie Prahy (ale i třeba Plzně), mezoregionální navazující zpravidla na okresní město (Písek aj.)
6. Podíly obyvatel žijících v periferních územích byly v českých krajích vyšší než v krajích moravských.

Obr. 18. Vnitřní periferie v České republice, stav 1988

Pramen: Musil, 1988

Vnitřní periferie v užším a širším vymezení 2005
(subregionální jednotky s 9 a více ukazateli ze 17 v nepříznivých kvintilech a se sníženým podílem na ČR 1970-1991 i 1991-2004)

podle 1424 subregionálních jednotek

Vnitřní periferie

užší vymezení jednotky s 9 a více ukazateli ze 17 v nepříznivých kvintilech a se sníženým podílem na ČR 1970-1991 i 1991-2004)

širší vymezení jednotky s 9 a více ukazateli ze 17 v nepříznivých kvintilech)

Hranice k 1. 1. 2005

— hranice krajů

— hranice subregionálních jednotek

Z podkladů ČSÚ
(pracovní ÚRS PRÁHA, a. s.)

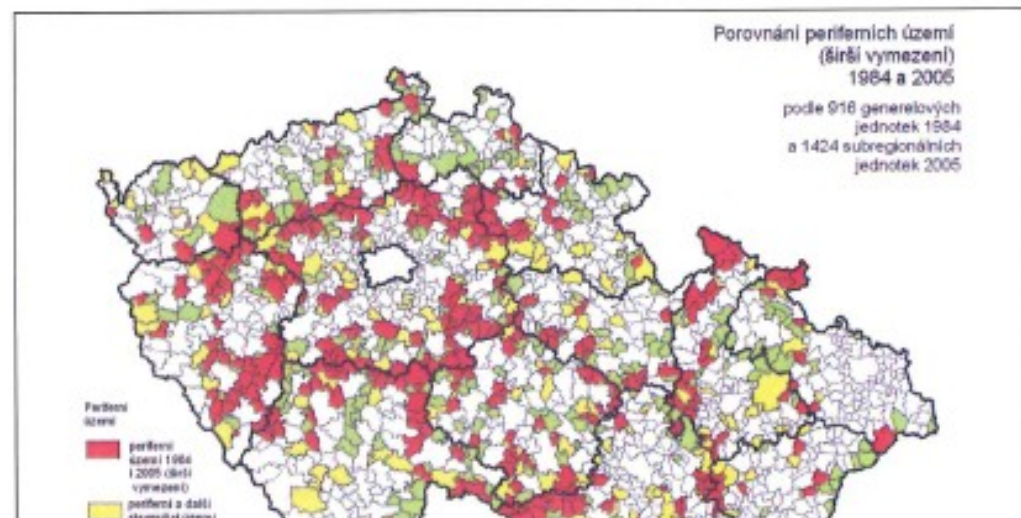
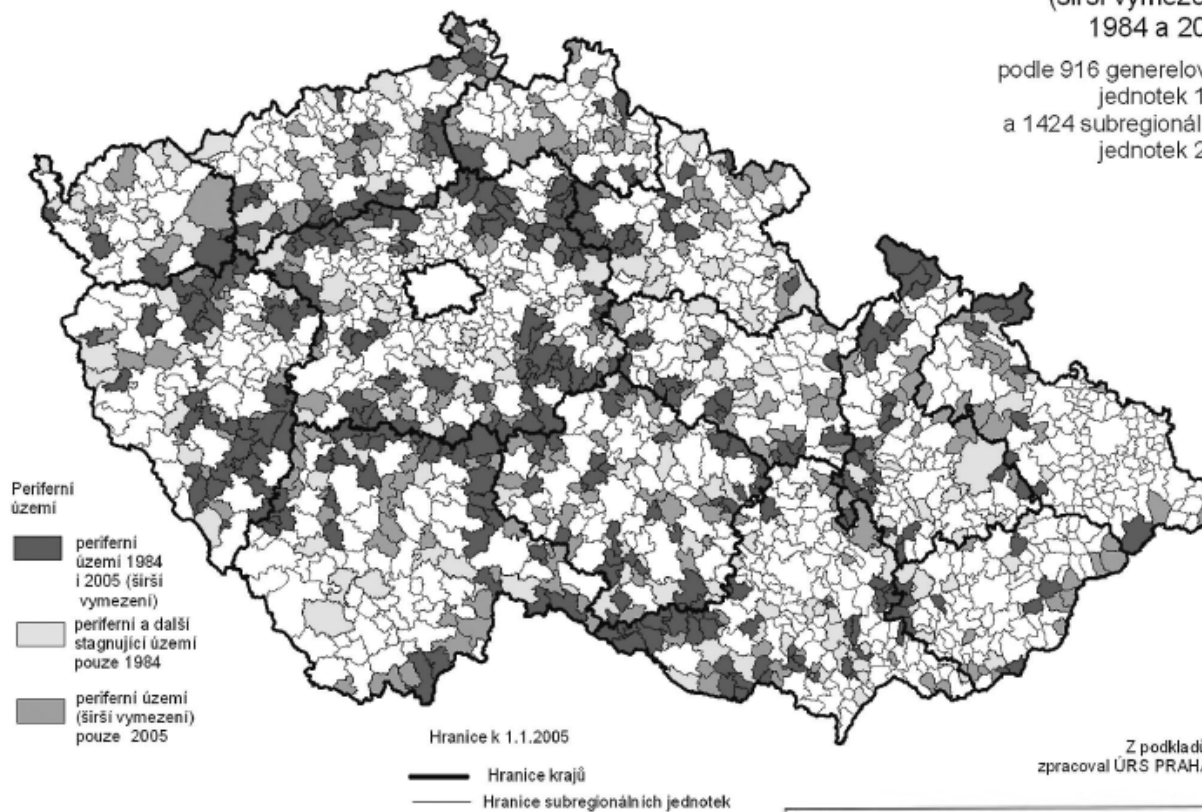
Mapový podklad © ČÚZK 2005

Obr. 35. Vymezení vnitřních periferií v užším a širším vymezení pro rok 2005

Pramen: Musil a Müller, 2006

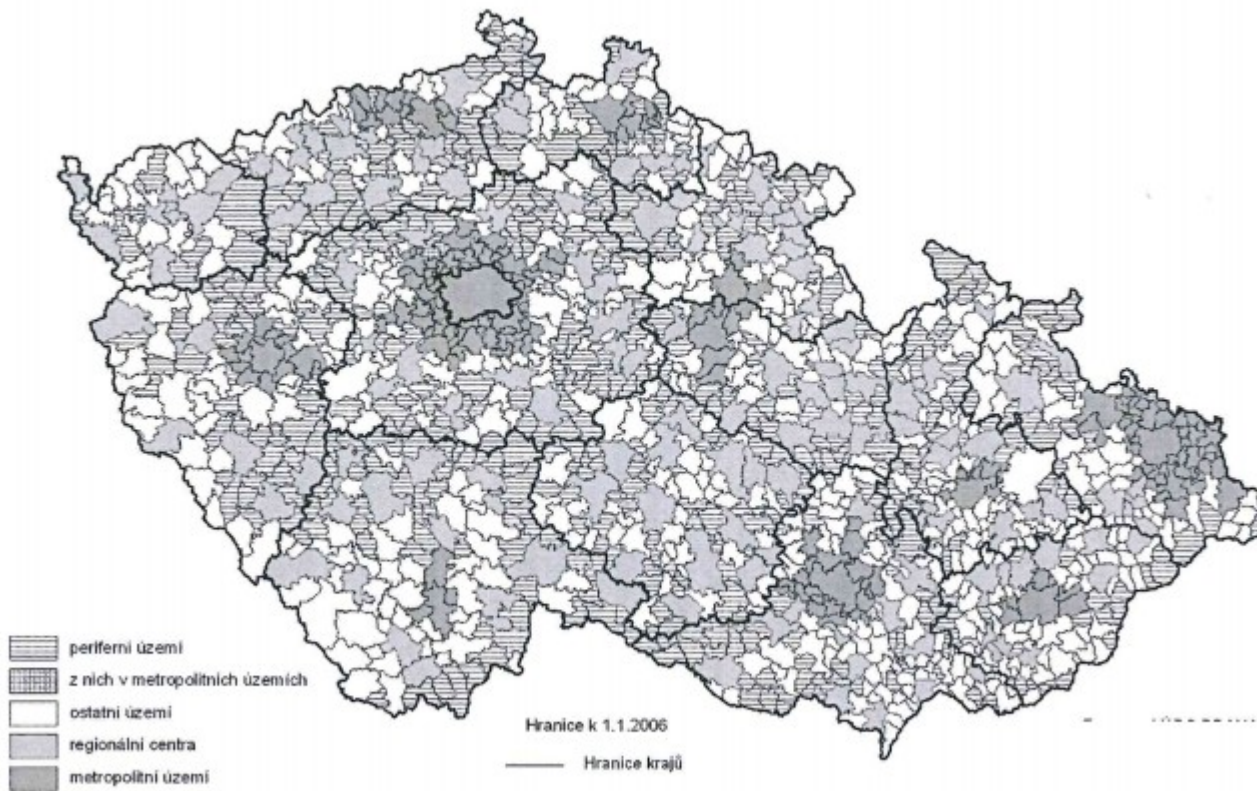
Porovnání periferních území
(širší vymezení)
1984 a 2005

podle 916 generelových
jednotek 1984
a 1424 subregionálních
jednotek 2005

MAPA 3

Mapa 3. Periferní území, metropolitní území, regionální centra a ostatní území 2005 podle 1424 subregionálních jednotek

Zdroj: Zpracoval ÚRS PRAHA, a.s., mapový podklad ČÚZK 2003.

TABULKA 2

Tabulka 2. Odchyly hodnot 21 ukazatelů za periferní území od hodnot za celou Českou republiku

Největší odchyly		Střední odchyly		Menší odchyly	
Ukazatel	Hodnota odchyly	Ukazatel	Hodnota odchyly	Ukazatel	Hodnota odchyly
1. Podíl pracovních míst v priméru	333,3	8. Počet obyvatel na km ²	-69,2	14. Podíl domácností s počítačem	-37,3
2. Podíl ekonomicky aktivních v priméru	190,9	9. Podíl bytů v RD obydlených přechodně + sloužících k rekreaci	66,7	15. Počet pracovních míst na 100 ekonomicky aktivních	-35,6
3. Přírůstky přirozenou měnou 2001-06	-152,9	10. Podíl vyjíždějících za prací z obce	65,1	16. Podíl pracovních míst v terciéru	-31,3
4. Přírůstky přirozenou měnou 1991-2006	-151,3	11. Podíl bytů s plynem v bytě	-60,8	17. Podíl bytů v RD z bytové výstavby 1997-2006	28,8
5. Přírůstky migrací 2001-06	133,0	12. Podíl bytů připojených na kanalizaci	-55,6	18. Podíl ekonomicky aktivních v terciéru	-28,0
6. Podíl neobydlených bytů	101,6	13. Podíl cizinců na úhrnu obyvatel	-50,0	19. Podíl obcí s kanalizací	-26,4
7. Přírůstky migrací 1991-2006	96,0			20. Míra nezaměstnanosti	24,1
				21. Podíl obyvatel 15+ bez maturity	20,9

Zdroj: Vlastní výpočty autorů na základě dat ČSÚ.

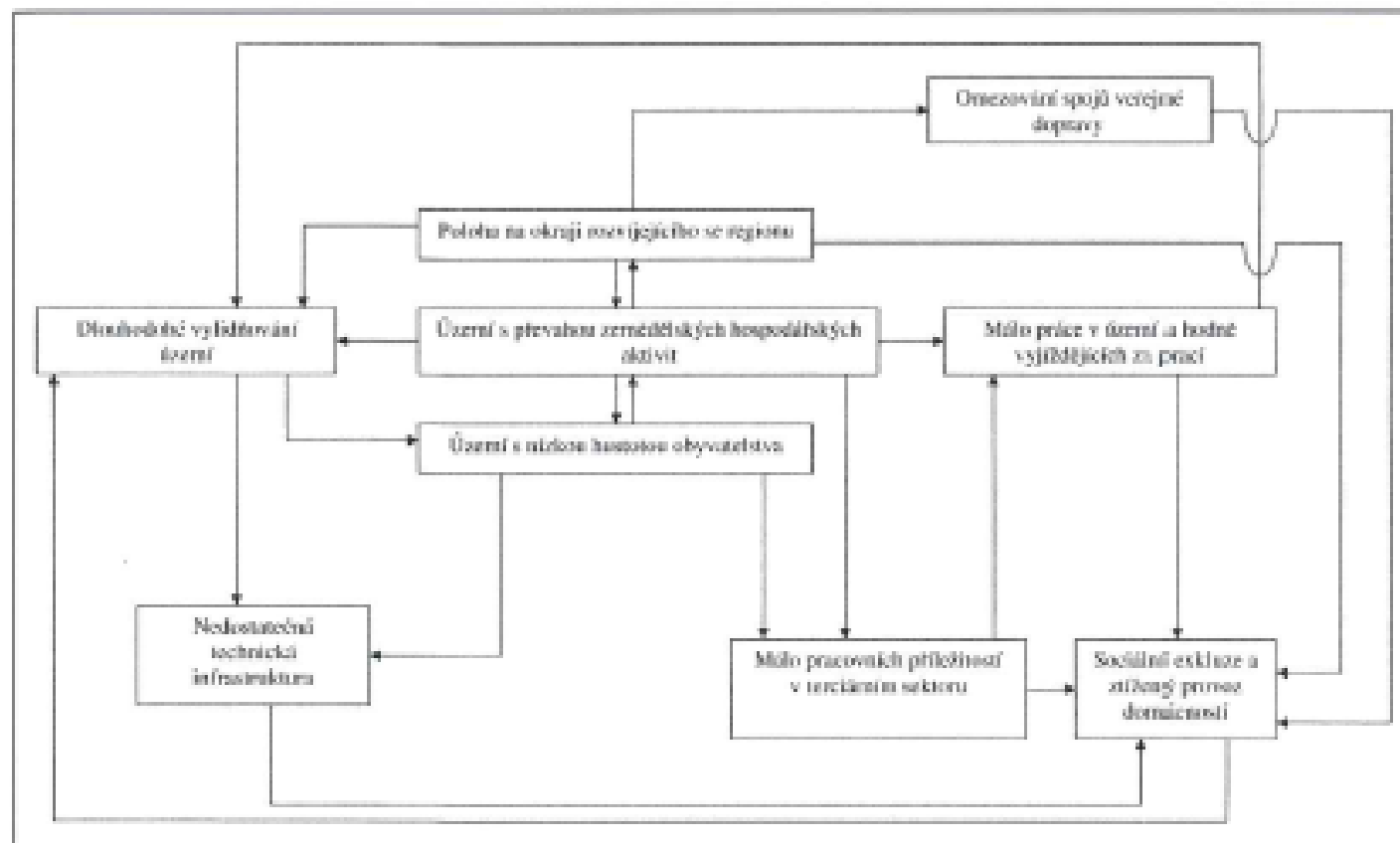

SHRnutí A TENDENCE

- Venkovské zemědělské oblasti, vysoký podíl PM EA v priméru – vnitřní periferie jsou zemědělským venkovem
- Nejvyšší hodnoty negativních přirozených přírůstků, od 90. let však nejvyšší přírůstky způsobené imigrací
- Vysoký podíl bytů neobydlených a přechodně obydlých či sloužících k rekreaci
- Do center nejdále/nejdéle – 22 min (CZ 18), území se sníženou dostupností ORP většinou shodné s periferiemi
- Ve vyšší nadmořské výšce

- Velký obrat?
- 1997 vs. 1998 nárůst obyvatelstva
- Velká variabilita periferních území
- Posílení procesuálního přístupu – začarovaný kruh, otázka „přetnutí“ některého z procesů kumulativní kauzality

Obr. 37. Procesy kumulativní kauzality jako mechanismus formování vnitřních periferií

Pramen: Musil a Müller, 2006

Tabulka 1. Soubor indikátorů

Aspekty demografického vývoje (současný vývoj a dlouhodobé důsledky selektivní migrace vedoucí k vysokému věku a nízkým přirozeným přírůstkům)	1. Průměrné roční přírůstky (ztráty) migrací osob ve věkové skupině 20–60 let (2001–2011, ČSÚ) 2. Podíl osob ve věku 65 a více let (2011, SLDB 2011) 3. Podíl osob ve věku méně než 15 let (2011, SLDB 2011) 4. Průměrné roční přírůstky přirozenou měnou (2001–2011, ČSÚ) 5. Podíl osob, které pobírají sociální dávku příspěvek na péči (2009, MPSV) ¹
Aspekty teritoriálních trhů práce: dostupnost práce, kvalita pracovních příležitostí a související sociální problémy (chudoba, závislost na sociálních dávkách, vybavenost domácností)	6. Podíl nezaměstnaných z ekonomicky aktivních (2011, SLDB 2011) 7. Podíl osob zaměstnaných v zaměstnání vyžadujícím vysokou míru kvalifikace (ISCO kategorie 1 a 2 – manažeři a specialisté) ve věku 25–50 let (2011, SLDB 2011) ² 8. Podíl ekonomicky aktivních se středním vzděláním s maturitou zaměstnaných v zaměstnání, kde maturita běžně není vyžadována (2011, SLDB 2011) ³ 9. Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v zemědělství (2011, SLDB 2011) ⁴ 10. Počet domácností pobírajících příspěvek na bydlení v úči počtu osob (2011, MPSV) ⁵ 11. Průměrný měsíční příjem ze závislé činnosti získaný z údajů osob, které samy podávaly daňové přiznání (2011, MF) ⁶ 12. Podíl domácností vybavených přípojkou na internet (2011, SLDB 2011).
Vzdělání a problematické vzdělávací kariéry mladých lidí	13. Podíl osob ve věku 17–18 let, které nejsou žáky nebo studenty nějaké školy (2011, SLDB 2011) ⁷ 14. Podíl osob se základním vzděláním ve věku 25–50 let (2011, SLDB 2011) ⁸

(BERNARD, ŠIMON 2017)

Tabulka 3. Dílčí indikátory dostupnosti a jejich váha v souhrnném indexu

Typ služby	Typ indikátoru	Indikátory (centra dostupnosti)	Váha
Vzdělání	Gymnázia	Gymnázia	1
Zdravotnictví	Zdravotní služby	Lékárny	0,2
		Pediatrická péče	0,2
		Všeobecný lékař	0,2
		Nemocnice 1. stupně ¹	0,2
		Nemocnice 2. stupně ²	0,2
Pracovní příležitosti (PP)	PP a kvalifikované PP	Obce s 3 tis. PP 2011(2001) ³	0,17
		Obce s 1500 PP 2011(2001) ⁴	0,17
		Obce s 3 tis. PP 2011	0,17
		Obce s 1500 PP 2011	0,17
		Obce se 750 kvalifikovaných PP 2011 ⁵	0,17
		Obce s 375 kvalifikovaných PP 2011	0,17
Obecné služby	Kategorie sídel	Sídla s 5 tis. obyvatel	0,33
		Sídla s 10 tis. obyvatel	0,33
		Sídla s 20 tis. obyvatel	0,33

Tabulka 4. Prostorové překryvy jednotlivých typů periferií v Česku, 2011

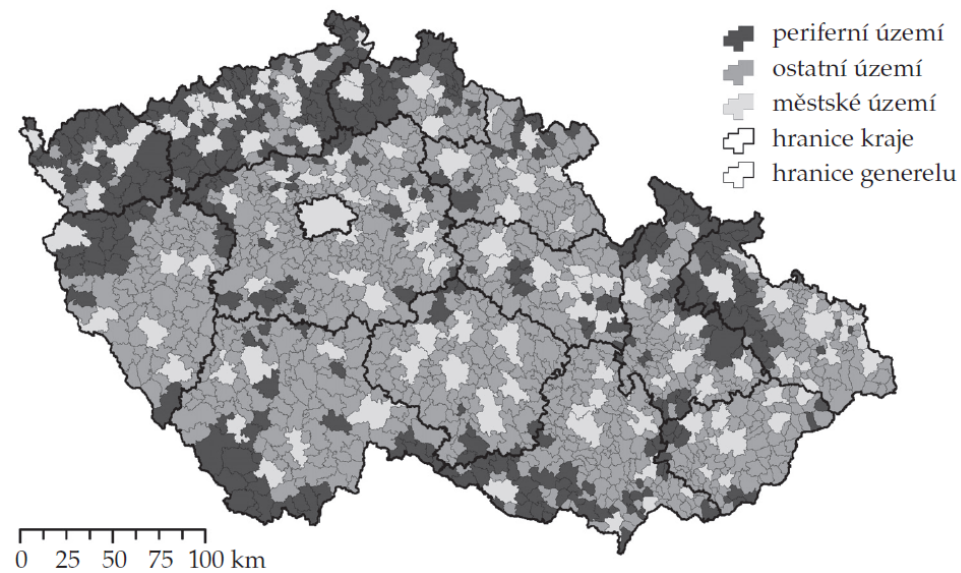
Typ periferie	Celkem územních jednotek / v závorce počet obyvatel (tis.)	Územní překryv s jiným typem, v závorce překryv v počtu obyvatel (% překrývajících se jednotek, resp. obyvatel)			
		Nezaměstnanost a vyloučení (%)	Kvalifikace a životní úroveň (%)	Věk (%)	Dostupnost (%)
Nezaměstnanost a vyloučení (A)	350 (1057)		47 (32)	25 (22)	45 (32)
Kvalifikace a životní úroveň (B)	405 (853)	41 (40)		40 (38)	59 (54)
Věk (C)	377 (1128)	23 (20)	43 (29)		50 (35)
Dostupnost (D)	431 (981)	36 (34)	56 (47)	43 (41)	

Překryv všech 4 dimenzí perifernosti velmi malý: jen 34 ze 1424 mikroregionálních jednotek (generelů), to odpovídá 64 tis. osob (0,6 % populace Česka).

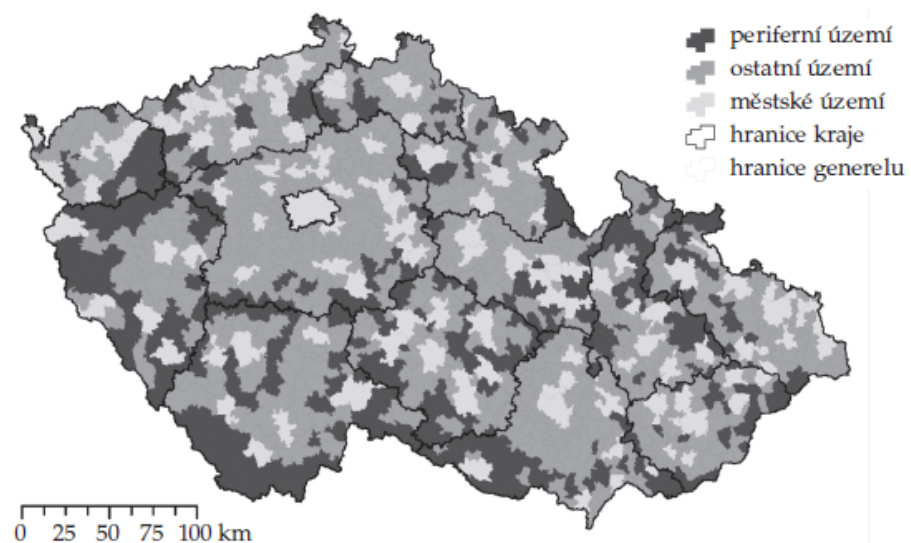
Typ B se od průměru venkovských obcí nejméně odchyľuje, zároveň nejlépe odpovídá vymezení vnitřních periferií Musila a Müllera (2008).

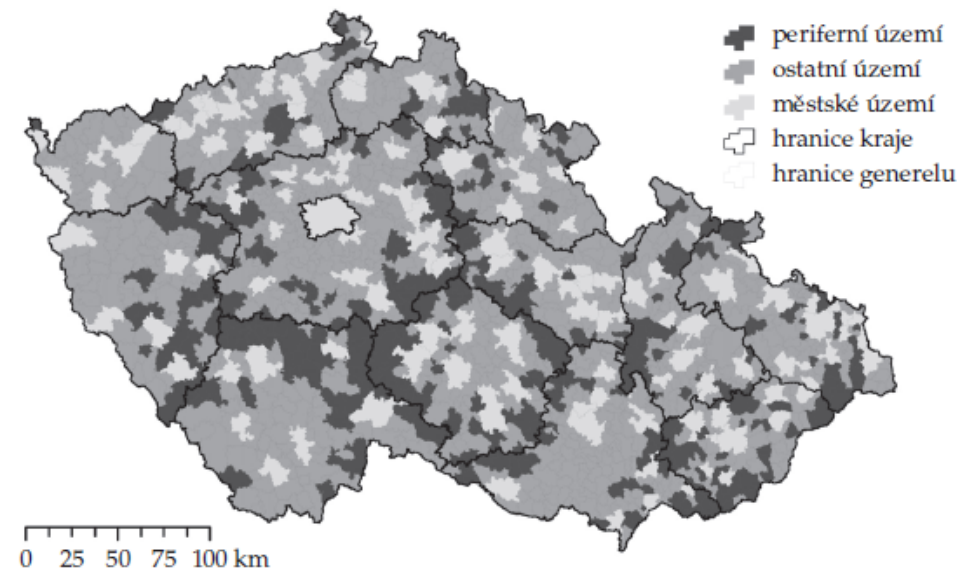
Mapa 1. Periferie typu nezaměstnanost a vyloučení (A)

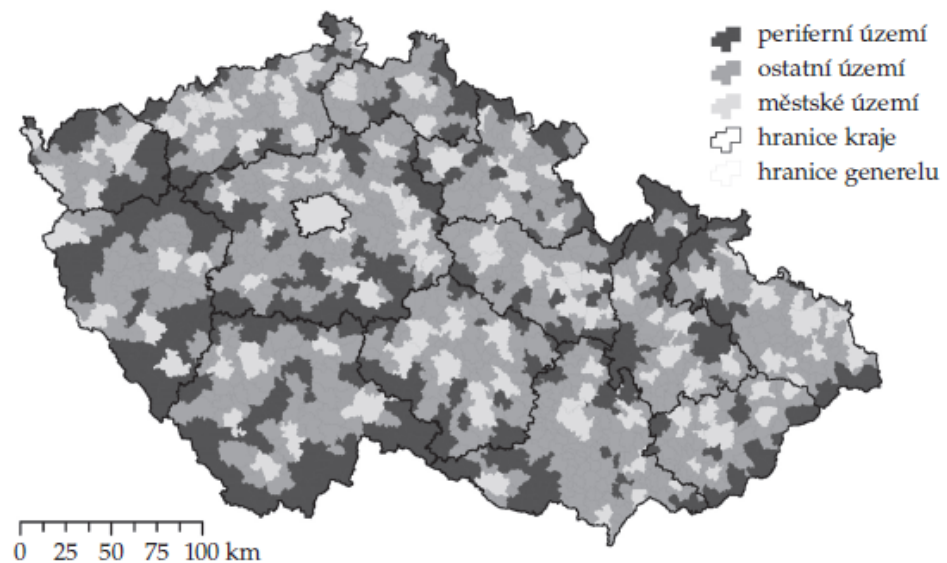
Mapa 2. Periferie typu kvalifikace a životní úroveň (B)

Mapa 3. Periferie typu věk (C)

Mapa 4. Periferie typu obtížná dostupnost (D)

- Opodstatněnost vícerozměrného pojetí periferních venkovských území
- Zkreslení vznikající při bodovém sčítání odlišných aspektů perifernosti
- Problematické používání jednotného pojmu periferie příp. vnitřní periferie i pojetí na základě sociálního vyloučení
- Nicméně problémy různých typů periferií obdobné a liší se zejm. různou intenzitou
- Podmíněnost/výsledek restrukturalizace venkova:
 - dlouhodobých polarizačních procesů – poloha, centrum x ztráta funkcí doprovázená adaptací,
 - ekonomické restrukturalizace – ztráta pracovních příležitostí bez /s nízkou náhradou jinými,
 - současné tendence k prostorové dekoncentraci obyvatelstva – zvýšení vertikální diferenciaci obyvatelstva

VYMEZENÍ PERIFERNÍCH REGIONŮ V ČESKU 2011

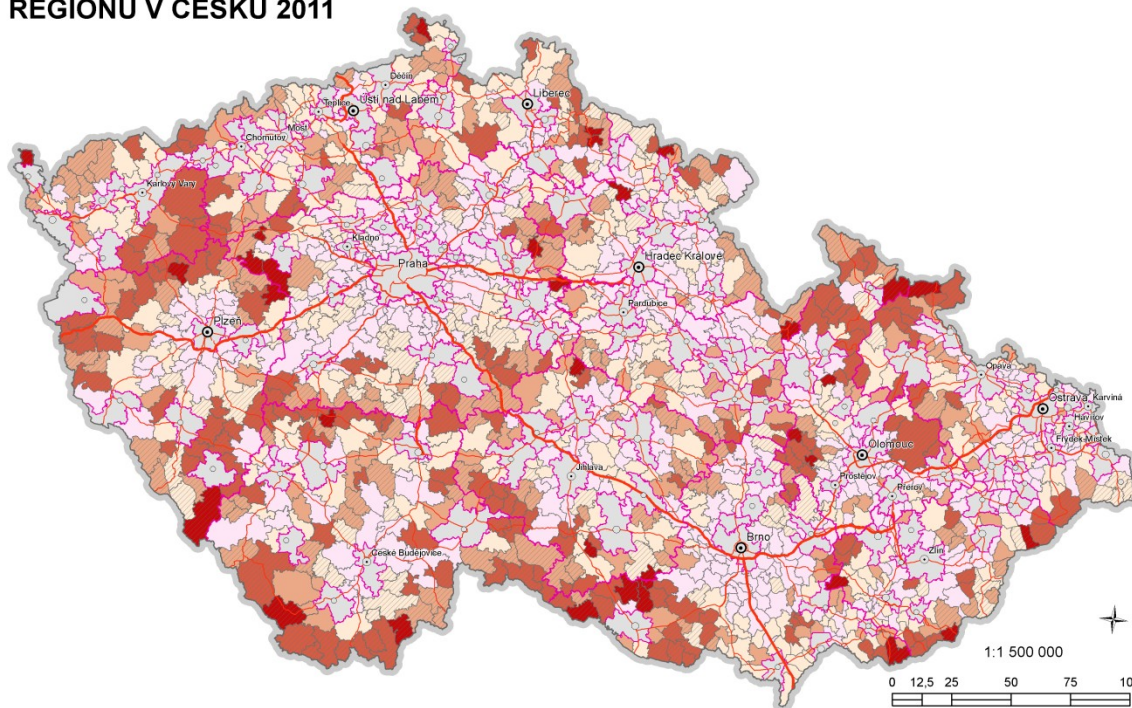
Intenzita perifernosti

1 2 3 4
počet dimenzí, v nichž je generelová jednotka periferní

periferie typu obtížná dostupnost

Územní členění

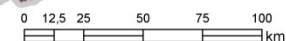
Města

- 100 - 500 tis. obyvatel
- 50 - 100 tis. obyvatel
- 20 - 50 tis. obyvatel
- 5 - 20 tis. obyvatel

Silniční komunikace

- Dálnice
- Rychlostní silnice
- Silnice I. třídy

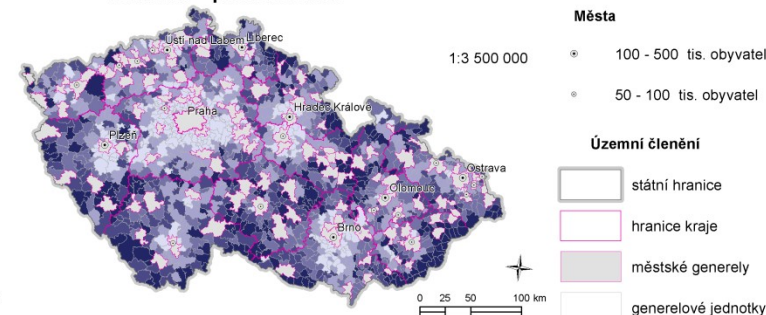
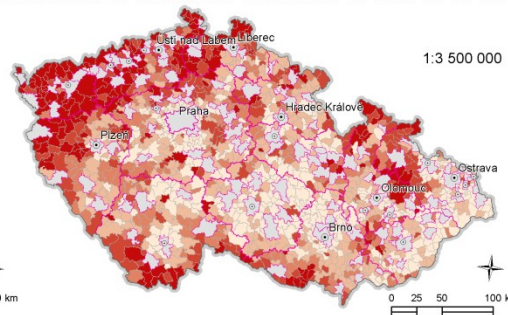
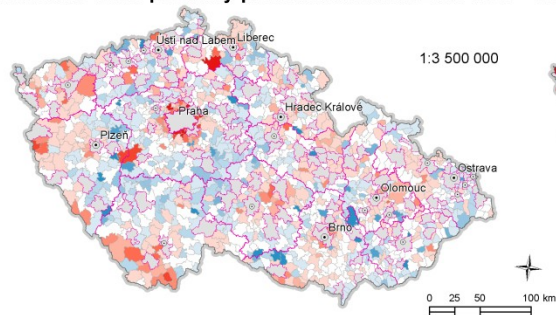
1:1 500 000

Průměrné roční přírůstky přirozenou měnou 2001-2011

Podíl osob se základním vzděláním ve věku 25-50 let

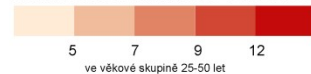
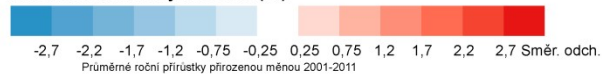
Maturita – překvalifikace

Přirozená měna obyvatelstva (%)

Podíl osob se základním vzděláním (%)

Podíl překvalifikovaných osob (%)

Podíl ekonomicky aktivních se středním vzděláním s maturitou zaměstnaných v zaměstnání, kde maturita běžně není vyžadována; kvintily hodnot indikátoru

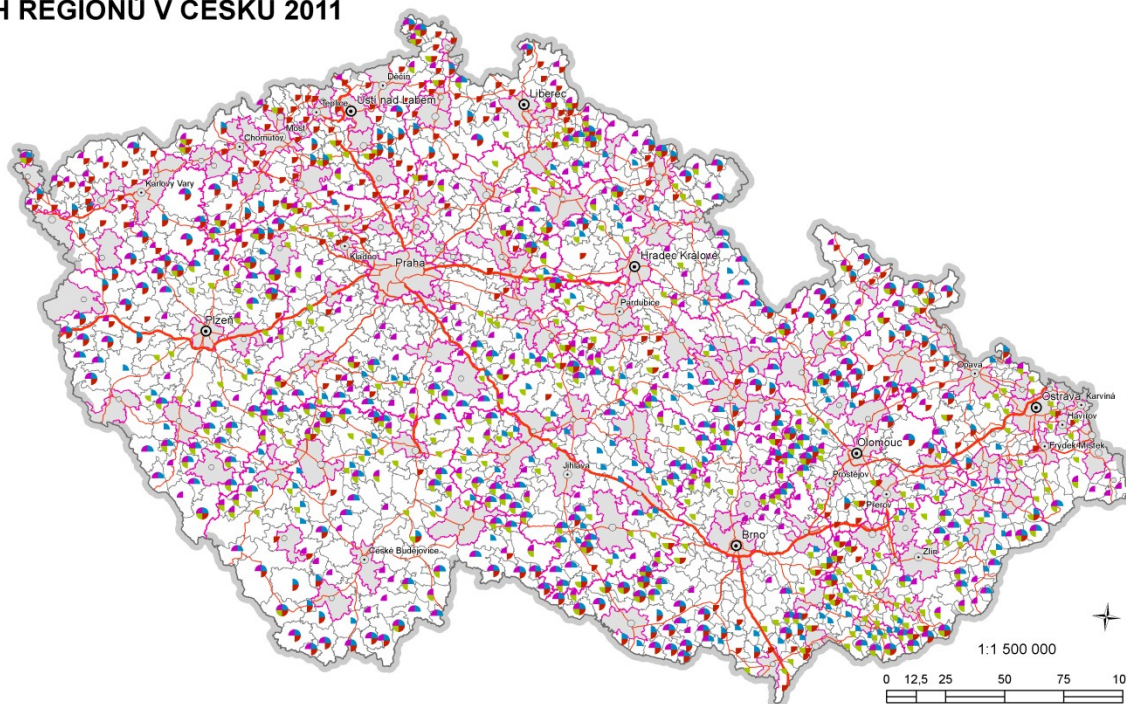
TYPOLOGIE PERIFERNÍCH REGIONŮ V ČESKU 2011

Typy periferních území

- Kvalifikace a životní úroveň
- Nezaměstnanost a exkluze
- Věk a populační změna
- Obtížná dostupnost

Územní členění

- státní hranice
- hranice kraje
- městské genery
- generelové jednotky

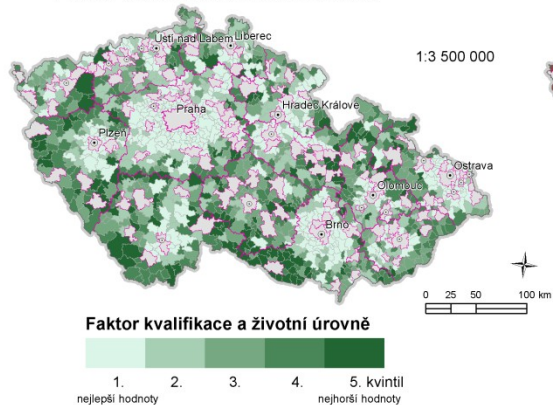
Města

- 100 - 500 tis. obyvatel
- 50 - 100 tis. obyvatel
- 20 - 50 tis. obyvatel
- 5 - 20 tis. obyvatel

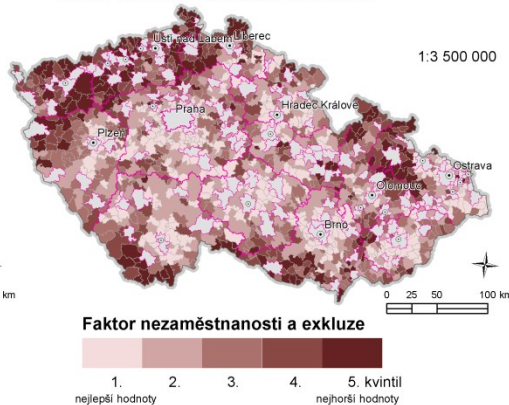
Silniční komunikace

- Dálnice
- Rychlostní silnice
- Silnice I. třídy

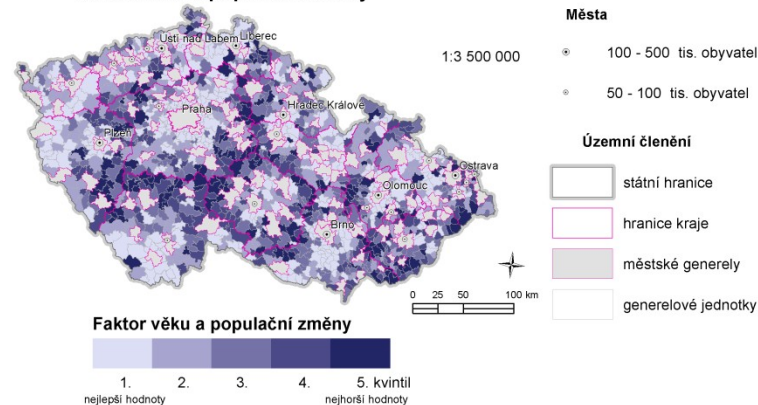
Faktor kvalifikace a životní úrovně

Faktor nezaměstnanosti a exkluze

Faktor věku a populační změny

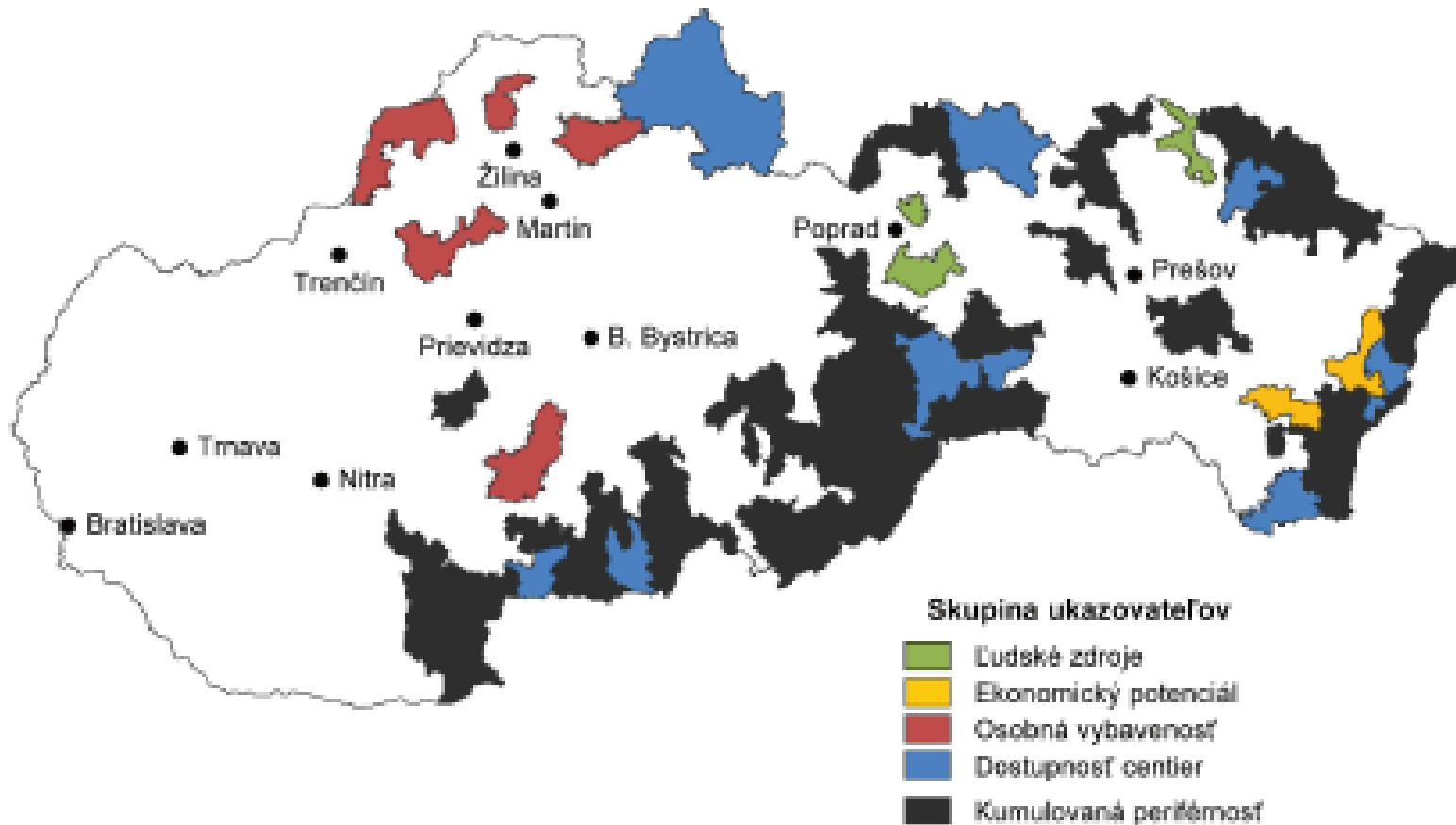
Města

- 100 - 500 tis. obyvatel
- 50 - 100 tis. obyvatel

Územní členění

- státní hranice
- hranice kraje
- městské genery
- generelové jednotky

PERIFERNÍ REGIONY SLOVENSKA

Obr. 1 – Periférne regióny Slovenska. Zdroj: Halás 2008.

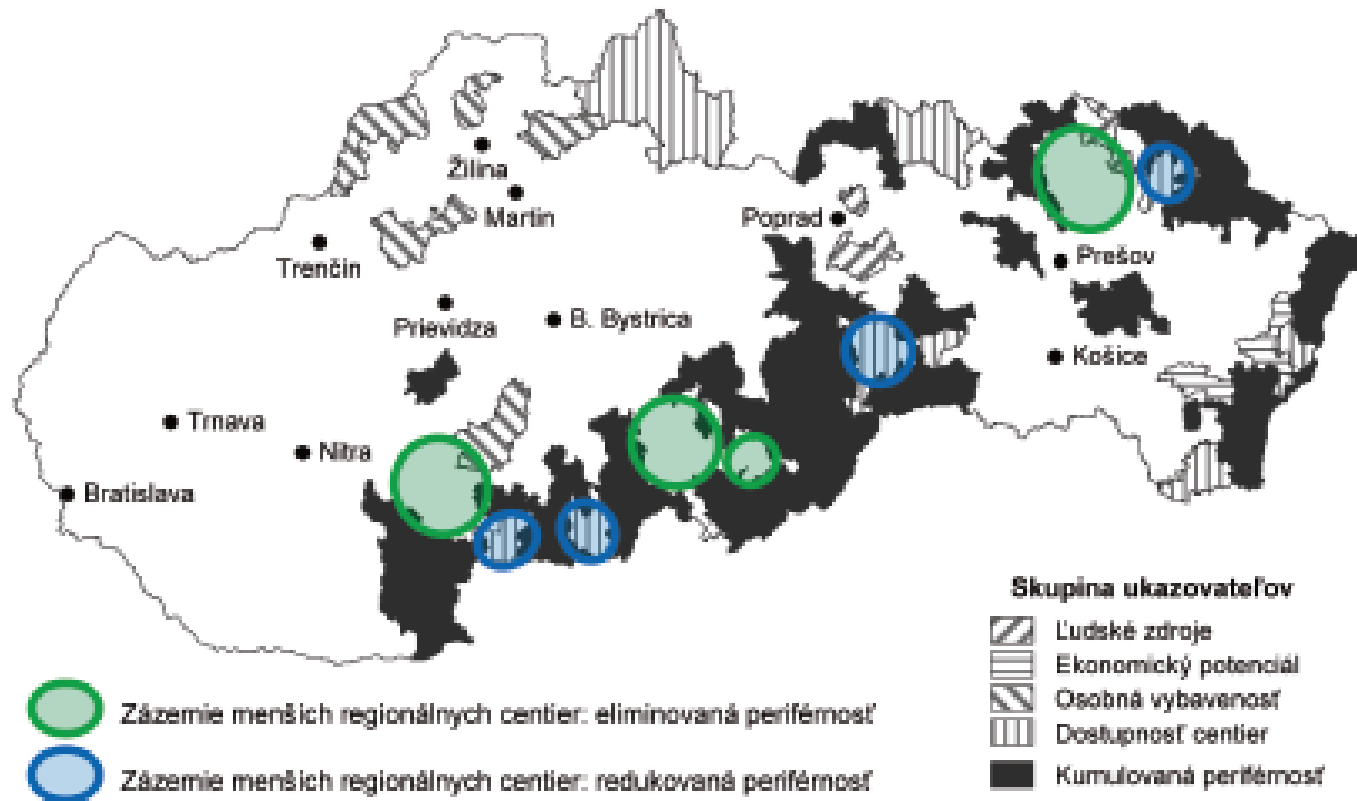
POLARIZACE ÚZEMÍ SLOVENSKA NA MAKROÚROVNI

Obr. 2 – Polarizácia územia Slovenska na makroúrovni

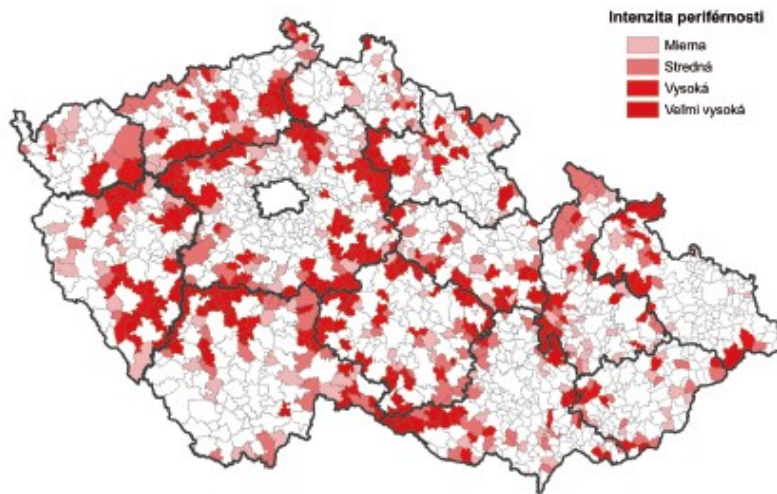
ELIMINACE A REDUKCE PERIFERNOSTI V ZÁZEMÍ MENŠÍCH REGIONÁLNÍCH CENTER

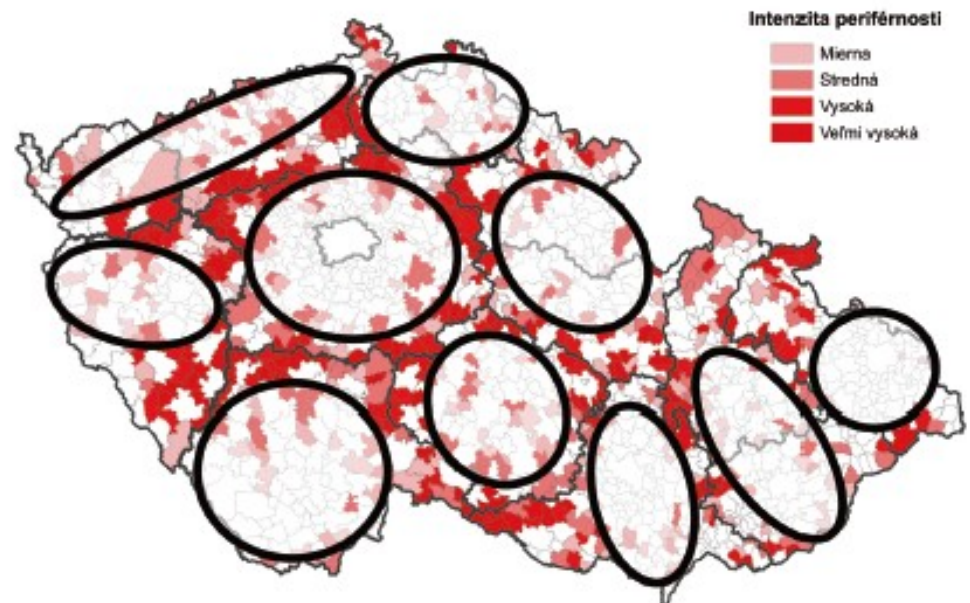
Obr. 3 – Eliminácia a redukcia periférnosti v zázemí menších regionálnych centier

PERIFERNÍ REGIONY ČESKA / JEJICH POLOHA NA HRANICI SFÉR VLIVU REGIONÁLNÍCH CENTER

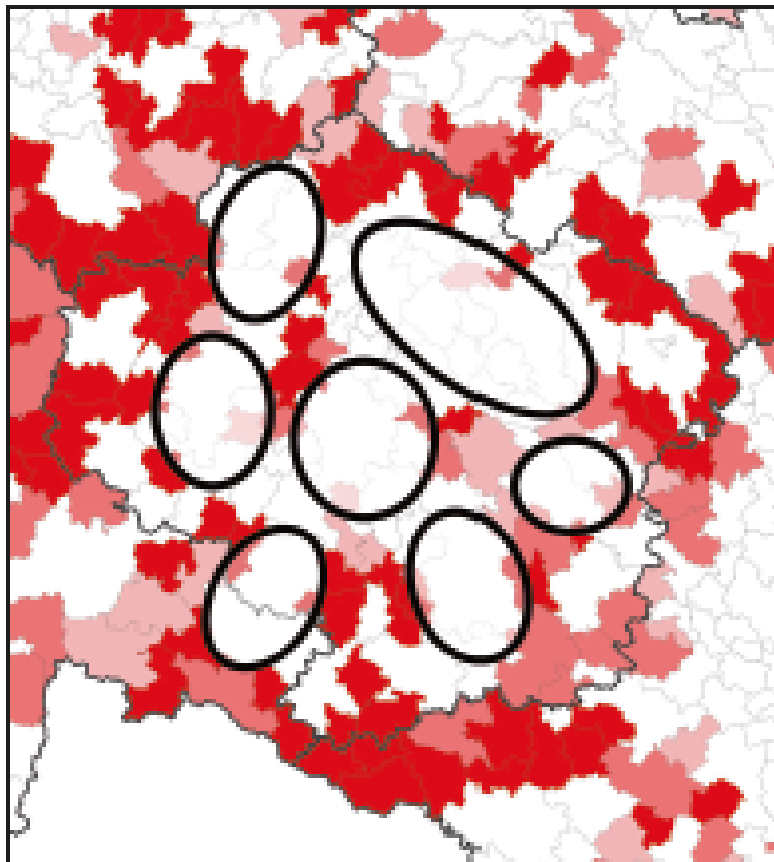

Obr. 4 – Periférne regióny Česka. Zdroj: Matyáš a kol. 2007.

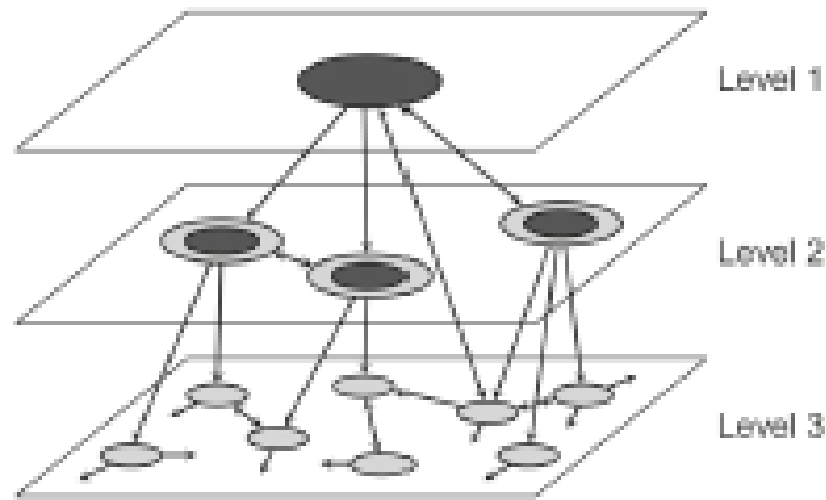

Obr. 5 – Poloha periférnych regiónov na hranici sfér vplyvu regionálnych centier

PERIFERIE MENŠÍCH REGIONÁLNÍCH CENTER / HIERARCHIE VAZEB CENTRUM – PERIFERIE

Obr. 6 – Poloha periférnych regiónov na hranici sfér vplyvu menších regionálnych centier: príklad Vysočiny

Obr. 7 – Komplex väzieb centrum – periféria v decentralizovanej krajine. Zdroj: Leimgrüber 1994.

1. Nízký podíl obyvatel ve věku 0-24 let z celkového počtu obyvatel
2. Vysoký podíl obyvatel ve věku 60 let a více z celkového počtu obyvatel
3. Vysoký počet vdov na 100 žen ve věku 60 let a více
4. Vysoký podíl obyvatel ve věku 15 let a více se vzděláním neukončeným maturitou z celkového počtu obyvatel ve věku 15 let a více
5. Nízký počet obyvatel se vzděláním vysokoškolským na 100 obyvatel ve věku 25 let a více
6. Nízký počet pracovních míst na 100 obyvatel ekonomicky aktivních a bydlících v obci
7. Vysoký podíl nezaměstnaných z celkového počtu ekonomicky aktivních osob bydlících v obci
8. Vysoký podíl pracovních míst v odvětvích zemědělství, lesnictví a rybolov z celkového počtu pracovních míst
9. Nízký podíl pracovních míst v odvětvích průmysl a stavebnictví z celkového počtu pracovních míst
10. Nízký podíl zaměstnavatelů a osob samostatně výdělečně činných z celkového počtu ekonomicky aktivních osob
11. Nízký podíl osob ekonomicky aktivních v tzv. terciálním sektoru z celkového počtu ekonomicky aktivních osob
12. Nízký podíl trvale obydlených bytů v domech postavených v období 1970-2001 z celkového počtu trvale obydlených bytů
13. Vysoký podíl neobydlených bytů z celkového počtu všech bytů
14. Vysoký počet bytů v rodinných domech obydlených přechodně anebo sloužících k rekreaci na 100 trvale obydlených bytů v rodinných domech
15. Nízký podíl trvale obydlených bytů s plynem v bytě z celkového počtu trvale obydlených bytů
16. Nízký podíl trvale obydlených bytů připojených na kanalizační síť z celkového počtu trvale obydlených bytů
17. Nízký podíl bytových domácností s osobním počítačem z celkového počtu bytových domácností.

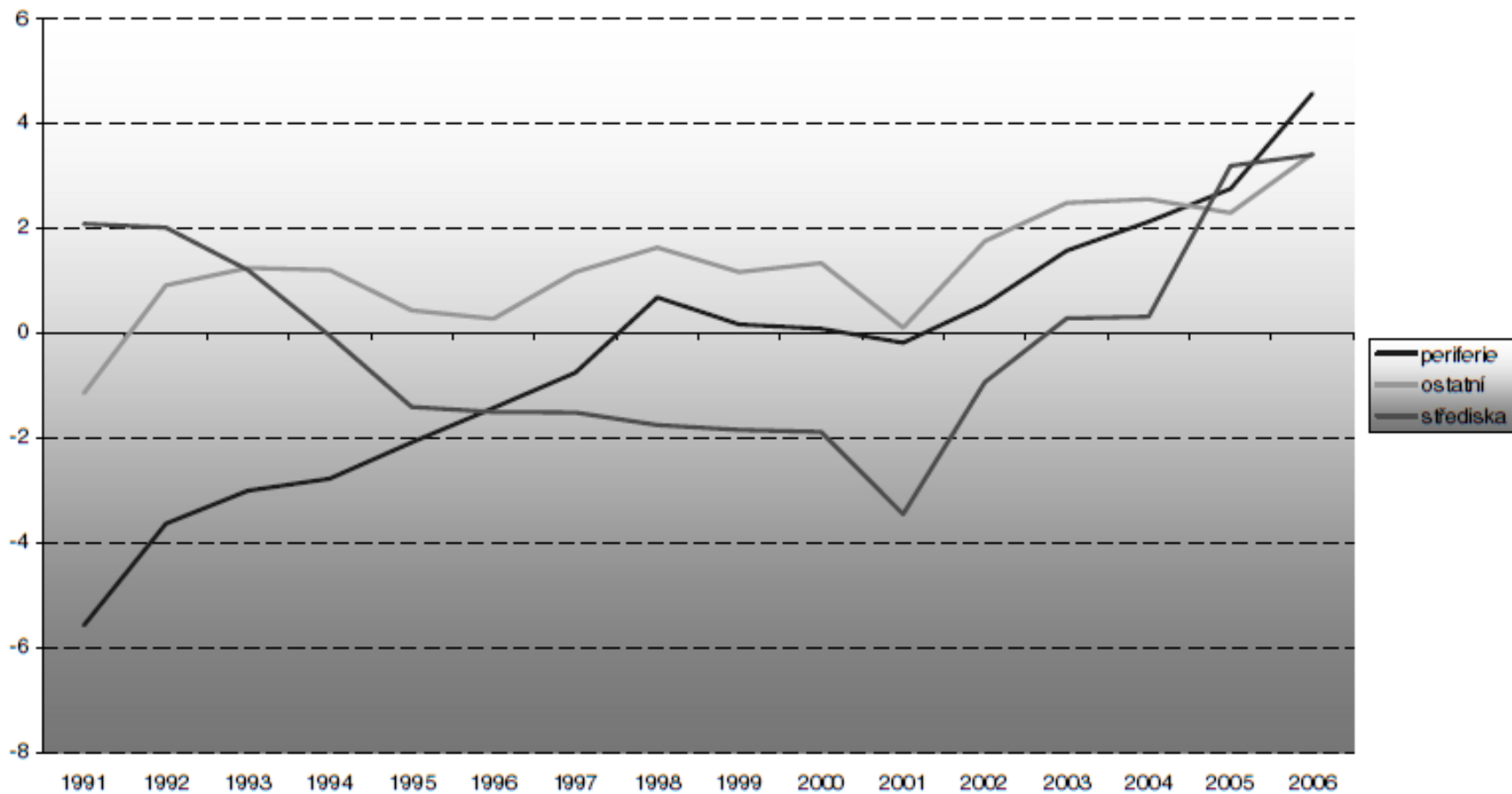

Tabulka 1: Přehled 21 ukazatelů, jejichž hodnoty za periferie se nejvýrazněji lišily od průměru za Českou republiku

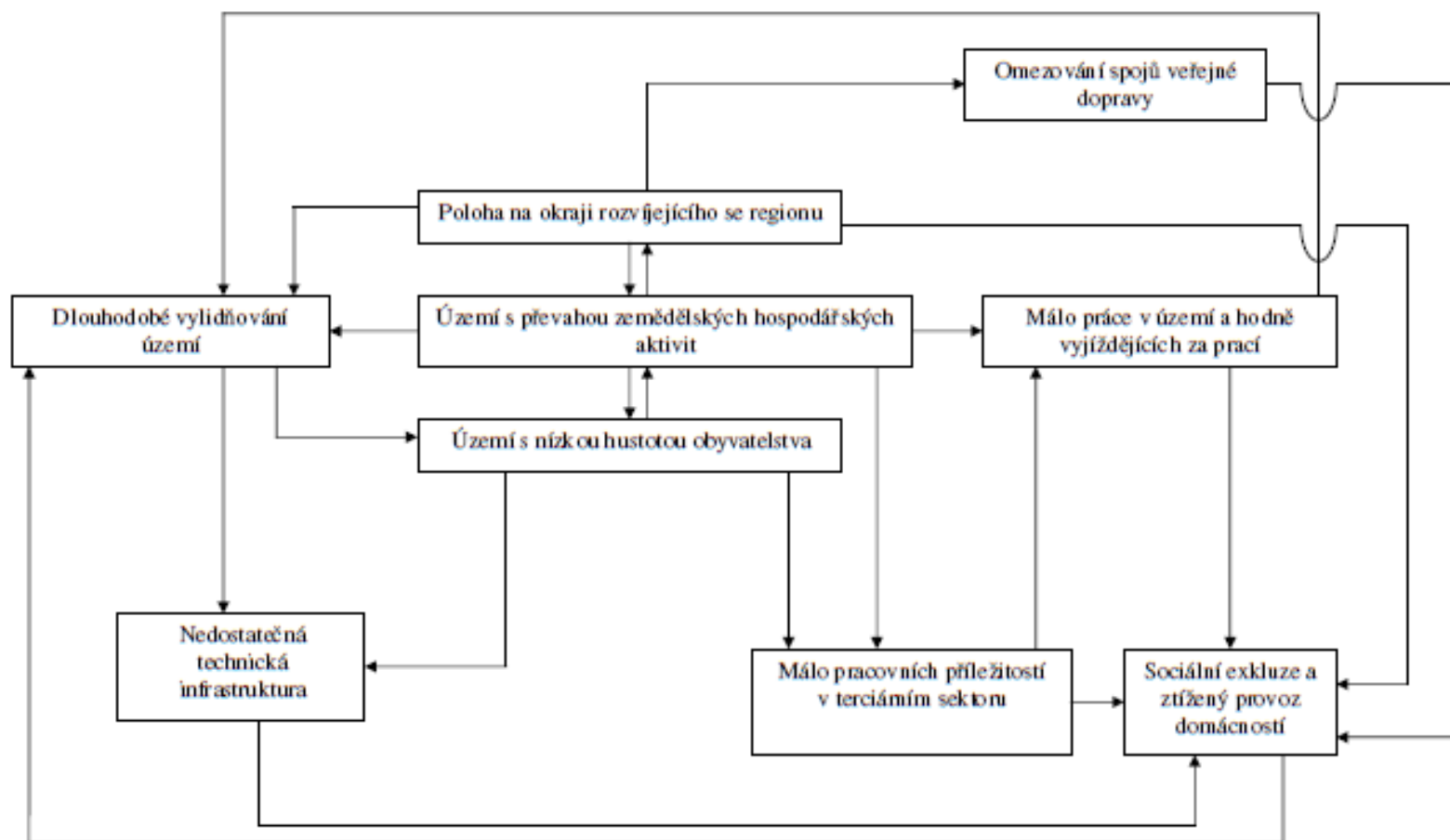
Ukazatel	Rok	Hodnota ukazatele				Poměr k hodnotě za ČR (100,00)		
		ČR	Periferie	Ostatní	Střediska	Periferie	Ostatní	Střediska
Podíl pracovních míst v průměru v %	2001	4,5	19,5	10,9	2,4	433,3	242,2	53,3
Podíl ekonomicky aktivních v průměru v %	2001	4,4	12,8	8,1	2,5	290,9	184,1	56,8
Přírůstky přirozenou měnou 2001 - 2006 na 1000 ob/rok	2001 - 2006	-1,0	-2,6	-1,2	-0,8	252,9	112,5	76,9
Přírůstky přirozenou měnou 1991 - 2006 na 1000 ob/rok	1991 - 2006	-1,2	-2,9	-1,1	-0,9	251,3	95,7	80,9
Přírůstky migrací 2001 - 2006 na 1000 ob/rok	2001 - 2006	1,9	4,5	3,3	1,3	233,0	168,6	64,9
Podíl neobydlených bytů ze všech bytů	2001	12,3	24,8	16,7	9,5	201,6	135,8	77,2
Přírůstky migrací 1991 - 2006 na 1000 ob/rok	1991 - 2006	1,3	2,5	2,4	0,8	196,0	192,0	64,8
Počet obyvatel na km ²	2007	130,0	40,0	66,0	287,0	30,8	50,8	220,8
Podíl obyvatel 15+ bez maturity	2001	62,8	75,9	71,4	58,9	120,9	113,7	93,8
Podíl bytů v RD obydlených přechodně + sloužících k rekreaci	2001	4,1	6,7	5,4	2,3	166,7	130,2	62,0
Podíl vyjíždějících za prací z obce	2001	39,3	64,9	59,7	31,2	165,1	151,9	79,4
Podíl bytů s plynem v bytě	2001	64,1	25,1	46,1	72,8	39,2	71,9	113,6
Podíl bytů připojených na kanalizační síť	2001	74,8	33,2	54,5	84,3	44,4	72,9	112,7
Podíl cizinců na úhm obyvatel v %	2007	3,0	1,5	1,8	3,5	50,0	60,0	116,7
Podíl bytových domácností s počítačem	2001	15,3	9,6	12,4	16,7	62,7	81,0	109,2
Počet pracovních míst na 100 ekonomicky aktivních zaměstnaných	2001	99,4	64,0	73,8	109,9	64,4	74,2	110,6
Podíl pracovních míst v terciárním sektoru	2001	56,8	39,6	43,2	60,2	69,7	76,1	106,0
Podíl bytů v RD z bytové výstavby 1997 - 2006	1997 - 2006	51,4	66,2	65,3	46,2	128,8	127,0	89,9
Podíl ekonomicky aktivních v terciéru	2001	50,3	36,2	40,5	54,5	72,0	80,5	108,3
Podíl obcí s kanalizací	2006	36,8	27,1	39,3	42,7	73,6	106,8	116,0
Míra nezaměstnanosti k 31. 12. 2006	2006	7,9	9,8	8,4	7,6	124,1	106,3	96,2

Graf č. 1: Růst a úbytek obyvatelstva podle tří typů území České republiky v letech 1991-2006
na 1000 obyvatel středního stavu

Graf č. 2: Procesy kumulativní kauzality jako mechanismus formování vnitřních periferií

1. Lépe propojovat tradiční sociální politiky směřující k určitým kategoriím obyvatelstva s tradiční regionální politikou a zejména s výhledovou koncepcí venkova.
2. Zlepšit regionální politiku, která musí být konkrétnější, musí vycházet z menších území než dosud, z místní kooperace státu, obcí, místních podniků, neziskových organizací a neformálních komunit.
3. Mobilizovat vnitřní zdroje obcí v periferních oblastech, a kreativní myšlení v hledání nových nástrojů k zlepšení situace lidí v těchto územích.
4. Nově promýšlet koncept střediskových obcí, i za cenu redukce osídlení, tj. pomalého, ale cílevědomého soustředování - pomocí různých stimulů a nabídek – obyvatel z nejmenších izolovaných sídel do malých městeček, městysů.
5. Prohloubit spolupráci mezi obcemi v periferních oblastech pro vytváření společné sociální i technické infrastruktury – což se už se v řadě oblastí děje -, ale pokračovat v tom a usnadňovat to rozpočtovou politikou, uvažovat zejména v periferních oblastech o formování jakéhosi systému skupinového osídlení. To předpokládá ideovou akceptaci principu kooperace, existujícího v první Československé republice ve formě spotřebních a výrobních zemědělských i jiných družstev. Tento princip kooperace by měl být rozšířen i na různé druhy sociální infrastruktury, např. dopravu, sociální služby, zásobování zbožím denní potřeby apod.
6. Propojit komunikačně periferní oblasti s územími rozvoje a hledat cesty, jak zlepšit veřejnou a soukromou dopravu spojující periferie s místními centry služeb; mohou to být netradiční služby taxi-minibusů, nebo i prostých taxi (pravděpodobně nutná pomoc z veřejných zdrojů, např. sdružených obcí), prohloubit a zlepšit informační a spojové služby a zejména zlepšit dostupnost center s periferními územími.
7. Hledat možnosti ekonomického zvýhodňování v různých sférách života, zejména v zajišťování denních potřeb (hledání cest k propojení soukromých a veřejných zdrojů např. při obnově pojízdných prodejen, dopravy do škol, do zdravotnických zařízení apod.)
8. Hledat způsoby jak zvýšit zodpovědnost regionálních center (bývalých okresních měst a některých dalších obcí s centrálními funkcemi) a také jejich solidaritu s vnitřními periferiemi, které jsou často v jejich sousedství.
9. Sociální kompenzace podle konkrétních podmínek a obecnějších hospodářských a sociálních zájmů subjektů působících v periferních oblastech.

